

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Bakalářská práce

2023

Matěj Lucovič

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

**Vnitropolitický vývoj v Černé Hoře – od konce Titovy
Jugoslávie k nezávislosti**

Bakalářská práce

Autor práce: Matěj Lucovič

Studijní program: Teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Žíla, Ph.D.

Rok obhajoby: 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. května 2023

Matěj Lucovič

Bibliografický záznam

LUCOVIČ, Matěj. *Vnitropolitický vývoj v Černé Hoře – od konce Titovy Jugoslávie k nezávislosti*. Praha, 2023. 41 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Ondřej Žíla, Ph.D.

Rozsah práce: 73 690

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se zabývá událostmi, které vedly k vyhlášení samostatného černohorského státu. Cílem práce bylo zjistit, jaké faktory ovlivnily vnitropolitický vývoj v Černé Hoře, tzn. do jaké míry se na tom projevíly krize a rozpad Jugoslávie, vzestup a vláda Mila Đukanoviće, černohorsko-srbská národnostní otázka a samotná koexistence obou republik v jednom státu. Práce mapovala vývoj Černé Hory od úmrtí Josipa Broze Tita v roce 1980, která stála na začátku konce Socialistické federativní republiky Jugoslávie po vyhlášení nezávislosti Černé Hory v roce 2006. Ukázalo se, že velkou roli sehrála osobnost Mila Đukanoviće a jeho politické kroky, proměnu jeho politické kariéry z komunistického prominenta v hegmona černohorské politiky v rezistenci proti srbskému nátlaku, především stran tamního vůdce Slobodana Miloševiće. Při hledání odpovědi na výzkumnou otázku se ukázala komplexnost tohoto problému, který spočívá především v množství proměnných a v provázanosti jednotlivých událostí.

Abstract

The bachelor thesis deals with the events that led to the declaration of independence of the state of Montenegro. The aim of the thesis was to determine factors, which influenced the internal political development in Montenegro, meaning to what extent the crisis and the disintegration of Yugoslavia, the rise and rule of Milo Đukanović, the Montenegrin-Serbian national question and the very coexistence of the two republics in one state were involved. The thesis traced the development of Montenegro from the death of Josip Broz Tito in 1980, which launched the end of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, to the declaration of Montenegrin independence in 2006. It turned out that the personality of Milo Đukanović and his political actions played a big role, transforming his political career from a communist prominent into a hegemon of Montenegrin politics in resistance to Serbian pressure, especially from the parties of the local leader Slobodan Milošević. The complexity of the problem, which consists primarily in the multitude of variables and the interconnectedness of events, became apparent in the search for an answer to the research question.

Klíčová slova

Černá Hora, nezávislost, referendum, socialistická Jugoslávie, národnost, nacionalismus, Milo Đukanović, postkomunistický vývoj

Keywords

Montenegro, independence, referendum, socialist Yugoslavia, nationality, nationalism, Milo Đukanović, post-communist development

Title

Internal Political Development in Montenegro – From the Fall of Yugoslavia to Independence

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Ondřeji Žilovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, vstřícný přístup a čas věnovaný mé práci. Poděkování patří i mému okolí, které mě při psaní práce podporovalo.

Obsah

Úvod	1
1 Situace v Jugoslávii po Titově smrti a nastupující socioekonomická krize	6
2 Faktory ovlivňující vnitropolitický vývoj Černé Hory od smrti Tita do vzniku samostatného státu	8
2.1 Rozpad Jugoslávie a černohorské dilema	8
2.2 Dopady jugoslávské krize v 80. letech na vývoj na území dnešní Černé Hory	12
2.3 Černohorská národnostní otázka	13
2.4 Milo Đukanović	17
2.4.1 Milo Đukanović na začátku konce Jugoslávie	17
2.4.2 Đukanović ve vysokých patrech černohorské politiky	19
2.5 Černohorsko-srbská koexistence	22
2.5.1 První pokusy o odtržení od Miloševićova vlivu	22
2.5.2 Černohorská rezistence a pevná ruka Miloševiće	24
2.5.3 Bělehradská dohoda	27
2.5.4 Unie Srbska a Černé Hory	27
2.6 Referendum	30
Závěr	33
Summary	36
Použitá literatura	39
Primární zdroje	39
Sekundární zdroje	39

Úvod

Socialistická federativní republika Jugoslávie sestávala ze šesti socialistických republik – Srbska, Bosny a Hercegoviny, Slovinska, Chorvatska, Makedonie a Černé Hory. Socialistický stát byl pod nadvládou jedné strany, Svazu komunistů Jugoslávie, pod nějž spadaly jednotlivé republikové odnože. Samotná socialistická federace existovala od 29. listopadu 1945, když z čela Království Jugoslávie sesazen král Petr II. a nový komunistický premiér Josip Broz Tito vyhlásil vznik Socialistické federativní republiky Jugoslávie (SFRJ). Titova garnitura stála na počátku studené války na straně východního bloku, dokázala se však vymanit z područí Sovětskému svazu a prosazovala vlastní zahraničně-politickou cestu. Na rozdíl od Československa, Německé demokratické republiky nebo Maďarské lidové republiky se SFRJ nezodpovídala přímo moskevskému centru. S východním blokem po roztržce mezi sovětským vůdcem Stalinem a jugoslávským prezidentem Titem v roce 1948 spolupracovala minimálně.¹ Podle Vykoukala, Tejchmana a Litery byli jugoslávští komunisté zprvu „až přehnaně oddaní a Stalin je dokonce musel kárat za levičáctví nemístnou revolučností“². Ve studené válce navíc byla zakládajícím členem Hnutí nezúčastněných zemí a tím de facto deklarovala svou neutralitu. V čele Hnutí stál až do své smrti právě Tito. Od roku 1964 participovala jako přidružený stát v Radě hospodářské pomoci, ekonomickém bloku, který měl být odpovědí Sovětského svazu na západní Marshallův plán a později Evropské hospodářské společenství.

Předseda Svazu komunistů Jugoslávie, prezident a maršál Josip Broz Tito byl jednou z ústředních postav jugoslávských dějin. V zemi mocenský monopol, Jugoslávie neměla od roku 1945 jiného vůdce než jej. Vzhledem k Titovu vysokému věku i ke zhoršujícímu se zdravotnímu stavu nebyla jeho smrt v roce 1980 neočekávaná, zemi i přesto zasáhla. Dopady to mělo převážně vnitropolitické a ekonomické, po Titově úmrtí bylo přijato nové kolektivní předsednictví komunistického vedení z každé svazové republiky. Federální ekonomika byla z velké míry hospodářsky soběstačná, ovšem během hospodářských krizí bylo nutné dotovat méně vyvinuté regiony jako Makedonie nebo Černá Hora prostředky z vyspělejších oblastí, například Chorvatska nebo Slovinska.

¹ Tvrtko Jakovina, „It's Either Tito or Soviet Aparatchik“, in *Revolutionary Totalitarianism, Pragmatic Socialism, Transition, Volume One, Tito's Yugoslavia, Stories Untold*, ed. Gorana Ognjenović a Jasna Jozelić (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 100-101.

² Jirí Vykoukal, Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* (Praha: Nakladatelství Libri, 2000), 217.

Právě národnostní roztržitost byla podle Dejana Joviće jedním z klíčových prvků pozdějšího rozpadu SFRJ.³ Ve federaci koexistovalo šest vzájemně uznaných národností a několik etnických menšin, které budou posléze v práci zmíněny, převážně jde o kosovské Muslimy a o srbskou menšinu v Černé Hoře.⁴ Svazová republika Černá Hora byla v době fungování SFRJ nejmenší ze všech jugoslávských republik a už během posledního desetiletí existence Titovy Jugoslávie se snažil malého souseda ovládnout ambiciózní srbský politik Slobodan Milošević. Po konečném rozpadu socialistické Jugoslávie navázala na federaci Svazová republika Jugoslávie, která spojila v jinou federaci Srbsko a Černou Horu po odtržení zbytku bývalých socialistických republik.

Milošević do čela partnerského státu dosadil trojici mladých politiků, od nichž si sliboval snazší cestu k pozdějšímu připojení Černé Hory k Srbsku a znovu navrácení srbské hegemonie na Balkánském poloostrově. Skupinu takzvaných mládežníků tvořili Svetozar Marović, Momir Bulatović a Milo Đukanović. Právě postava Đukanoviće se ukázala jako klíčová pro pozdější dění v Černé Hoře i ve Svazové republice Jugoslávie, v současnosti končící černoohorský prezident je s politikou Montenegro spojen více než tři poslední desetiletí. Vůči jeho osobě ale vystupovala také řada kritik, novináři upozorňovali především na jeho ilegální obchodování s cigaretami, domácí oponenti mu zas vytýkali časté názorové obrátky.

Jedním z cílů mé práce je zaměřit se na změnu vnitropolitické situace v Černé Hoře, jelikož země je jedinou ze všech post-jugoslávských republik, v nichž se k moci dostala přetransformovaná komunistická strana, nikoliv nové politické subjekty jako v okolních svazových republikách. Práce analyzuje důvody, kvůli nimž černoohorská společnost opětovně vybrala do čela nezávislého státu jednoho z komunistických předáků a jakými prostředky toho Đukanović a jeho strana dosáhli. V souvislosti s těmito tématy práce mapuje cestu Černé Hory k nezávislosti od poslední dekády Titovy Jugoslávie po vyhlášení nezávislosti Černé Hory v roce 2006. Pozornost bude věnována hlavně politickým krokům srbského vůdce Miloševiče a stoupající politické dráze Đukanoviće, jež ve snaze dostat svým závazkům vystoupil proti Miloševićovi, který měl hlavní zásluhu na Đukanovićově vzestupu.

Důležitou epochou pro černoohorské osamostatnění je samotný rozpad Jugoslávie, tato práce by měla vyjmenovat hlavní důvody, proč došlo ke krizi, která zapříčinila rozpad

³ Dejan Jović, *Yugoslavia: A state that withered away* (West Lafayette: Purdue University Press, 2009), 19.

⁴ Pelikán, Jan. *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávie: Geneze – vývoj – perspektivy*. Praha: Nakladatelství UK, 1997, 13.

druhého největšího státu východního bloku. Časový rozsah práce by měl zasahovat od roku 1980 od úmrtí Josipa Broze Tita po rok 2006, kdy Černá Hora v referendu vyhlásila nezávislost. Teritoriálně se práce týká především území bývalé Socialistické republiky Černé Hory, území Srbska a okrajově popisuje situaci v nástupnických státech SFRJ. Práce si klade výzkumnou otázku: „Do jaké míry ovlivnil vnitropolitickou situaci v Černé Hoře na přelomu 80. a 90. let 20. století a dále do vyhlášení nezávislosti na Srbsku v roce 2006 celojugoslávský kontext událostí a jak se rozpad Jugoslávie promítal do vztahů mezi osobami, které se identifikovaly jako Černohorci a jako Srbové?“. Jinak řečeno, vnitropolitický vývoj v Černé Hoře bude posuzován na základě vlivu jednotlivých faktorů: krize a rozpad Jugoslávie, vzestup a vláda Mila Đukanoviće, černo-horsko-srbská národnostní otázka, černo-horsko-srbská státní koexistence a referendum o černo-horské nezávislosti.

Je na místě zdůraznit, že úkolem práce není popsat a shrnout všechny historické etapy v Černé Hoře od smrti Tita po vyhlášení nezávislosti, pouze ty, které se před nástupem Đukanoviće do funkce přímo týkaly Černé Hory a krize SFRJ v 80. letech. Během devadesátých let a po přelomu tisíciletí se naopak práce soustředí na společné soužití Černohorců ve federaci se Srby, popisovány budou situace, ve kterých se přímo zapojily osobnosti Svazové republiky Jugoslávie Milošević, Đukanović a okrajově i jejich straničtí kolegové. Předmětem zkoumaného tématu také není vývoj v Černé Hoře po vyhlášení samostatnosti na základě výsledků referenda, ani další politické působení Mila Đukanoviće v černo-horské politice.

V první teoretické kapitole se práce věnuje okolnostem v SFRJ po smrti Tita a následné socioekonomické krizi ve federaci s důrazem na dění v Socialistické republice Černá Hora a v sousední Socialistické republice Srbsko. Nejedná se zde o ucelený souhrn jugoslávských dějin v 80. letech, úvodní kapitola popisuje hlavní příčiny rozpadu socialistické Jugoslávie s ohledem národnostní otázky ve federaci.

Následující druhá kapitola bude rozřazena do několika podkapitol na základě formulace výzkumné otázky, tato část práce má za cíl zkoumat uvedené faktory z pohledu světové a české balkanistiky. První podkapitola Rozpad Jugoslávie a černo-horské dilema poukáže na rozpad socialistické Jugoslávie z černo-horského pohledu a následné kroky srbského vůdce Milošević, pozornost bude věnována také posunům v černo-horském národnostním určení. Druhá podkapitola Dopady jugoslávské krize v 80. na území dnešní Černé Hory vyloží roli Svazu komunistů Jugoslávie na daném území nebo popularitu

řídícího bělehradského orgánu v regionu. Následující podkapitola se bude podrobně věnovat otázce černohorského národnostního určení, měla by odpovědět na otázku kdo jsou obyvatelé, kteří se identifikují jako Černohorci, jaké národnosti obývaly na přelomu 80. a 90. let 20. století a projevům nacionalistických tendencí na území dnešní Černé Hory. Ve čtvrté podkapitole se pozornost upře na osobnost Mila Đukanoviće, počátky jeho politické kariéry, vzestup do čelných pater tamní politiky a jeho politické postoje a názory. Vzpomenutou budou rovněž kauzy, které od konce 90. let provázely jeho působení v čele Černé Hory.

V páté podkapitole budou probíráni faktor černohorsko-srbského soužití ve společném státě, rozeprže mezi tamní politickou scénou a vztah černohorské garnitury s Miloševićem. Zmíněno bude i přijetí Bělehradské dohody, která vedla k vnitřní transformaci Svazové republiky Jugoslávie a zaručila Černé Hoře legitimně uspořádat referendum. Pohled bude směřovat také na válku v Kosovu, do níž se Svazová republika Jugoslávie zapojila a jaké to mělo následky pro další směřování státu. Poslední podkapitola se bude věnovat otázce referenda, názorovým proudům, které ovlivnily pozdější rozhodnutí tamního obyvatelstva i mezinárodním aspektům, jež uspořádání hlasování o nezávislosti předcházely.

Oporou při zpracování mého tématu mi byla především monografie diplomata Raifa Dizdareviće *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*. Kniha původem bosňáckého diplomata, který na sklonku existence Jugoslávie působil na nejvyšších pozicích Svazu komunistů Jugoslávie, fungovala jako primární zdroj informací, za další pak několik drobných útržků z prohlášení srbských a černohorských státníků. Pak podstatná část detailních informací pochází ze dvou publikací Kennetha Morrisona, starší verze *Montenegro: A modern history* z roku 2009 a doplněné verze z roku 2018 *Nationalism, Identity and Statehood in Post-Yugoslav Montenegro*. Při popisu vnitropolitické situace v Černé Hoře a v sousedním Srbsku jsem čerpal z knihy Františka Šístka *Černá Hora* či *Dějiny Srbska* od kolektivu autorů. Ucelený pohled na kontext dění na Balkánském poloostrově mi poskytla publikace *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje* od kolektivu českých balkanistů. Pro popis situace v 80. letech jsem využíval vícero sekundárních zdrojů, mezi stěžejní řadím *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989* či *The Breakup of Yugoslavia and its aftermath* od Carole Roger.

Důvodem pro výběr tohoto tématu byla aktuálnost dění v Černé Hoře a blížící se

konec prezidentského mandátu Mila Đukanoviće po téměř třiceti letech, což je de facto první skutečná politická prohra tohoto státníka. K tomuto tématu byl dostatek jak anglicky, německy, tak i česky psaných zdrojů a při výběru tématu bakalářské práce mě oslovila problematika vývoje v Černé Hoře, jakožto o nejmenším z post-jugoslávských států o ní neexistují příliš rozsáhlé publikace v českém jazyce a v tomto ohledu budou klíčové především anglicky psané tituly a informace z médií. Nutno ovšem dodat, že potřebné informace jsou k dohledání v dalších publikacích, ovšem ne uceleně, v části z nich byla Černá Hora zmíněna jen okrajově.

1 Situace v Jugoslávii po Titově smrti a nastupující socioekonomická krize

Smrt Josipa Broze Tita v roce 1980 byla přelomovým okamžikem v jugoslávských dějinách.⁵ Federace nebyla od druhé světové války zvyklá na jinou hlavu státu, Tito byl navíc jediným prezidentem za dobu existence Jugoslávie. V průběhu války si s komunistickými odbojáři vytvářel půdu pro poválečné rozložení sil, během listopadu 1944 obsadili Titovi partyzáni hlavní město Jugoslávie – Bělehrad, Tito se následně 29. listopadu dostal do čela vlády nově vyhlášené a sjednocené Federativní lidové republiky Jugoslávie.⁶

Jugoslávie de facto znamenala Tito.⁷ Svazu komunistů Jugoslávie, tedy řídicí straně celé federace, vládl Tito principem vlády jednoho muže. Obdobně si vedl i v kooperaci s východním blokem, od roztržky se sovětským vůdcem Josifem Stalinem na konci padesátých let se sovětsko-jugoslávské vztahy na několik let ochladily.⁸ To dalo Titovi příležitost, aby mohl další zahraniční i domácí politiku směřovat mimo vliv Sovětského svazu. Jugoslávie si od 50. let razila vlastní cestu, politická reprezentace se snažila nepodléhat moskevským nařízením. Této pozice se snažily od poloviny sedmdesátých let využít i Spojené státy americké, Tito obratně měnil politiku na základě toho, který ze dvou mocenských bloků mu nabídl výhodnější podmínky.

Úmrtí jugoslávského prezidenta znamenalo převážně změnu v politickém diskurzu. Tito byl podporovatelem Hnutí nezúčastněných a Jugoslávie pokračovala v obdobném trendu i po jeho skonu.⁹ Federace byla z velké části hospodářsky soběstačná, pokud bylo potřeba vypomoci hospodářství zahraničními nákupy, přikláněl se Tito k myšlence volného mezinárodního trhu.¹⁰ Státní ekonomika ovšem nebyla ve svém principu vyvážená, republiky ze severu federace – hlavně Slovinsko a Chorvatsko, těžily z kvalitně vybudovaných hospodářských struktur z dob Rakouska-Uherska a během krizí dotovaly

⁵ Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie* (Praha: Jan Vašut, 2002), 115.

⁶ Jože Pirjevec, *Tito a jeho soudruzi* (Praha: Academia 2022), 744.

⁷ Bohuslav Litera a Miroslav Tejchman, *Moskva a socialistické země na Balkáně 1964-1989: vnější a vnitřní aspekty vývoje a rozpadu sovětského bloku na Balkáně* (Praha: Historický ústav, 2009), 160.

⁸ Jože Pirjevec, *Jugoslávie 1918-1992* (Praha: Argo, 2000), 209.

⁹ Hnutí nezúčastněných je mezinárodní organizace fungující od roku 1961, vzniklo jako reakce na polarizaci světa během studené války. Mezi zakládajícími členy byla právě Jugoslávie.

¹⁰ Vykoukal, Tejchman a Litera, *Východ. Vznik, Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, 741-743.

rozpočty méně produktivních sousedů.¹¹

Několik měsíců po Titově smrti vypukla v Jugoslávii socioekonomická krize. Odborná literatura se klaní k několika aspektům, které mohly hospodářský úpadek způsobit, mezi nejčastěji zmiňované důvody patří klesající výkonnost zemědělské produkce, nespokojenost obyvatelstva s centrální garniturou v Bělehradě, postupná rychle se zvyšující inflace nebo i přeshraniční důvody – slábnutí moci SSSR či národnostní spory.¹² O otázce národnostních sporů pojednává jedna z následujících kapitol této práce. Hospodářská krize stihla Jugoslávii už v průběhu 70. let za Titova života a přinesla řadu problémů, s nimiž se režim nebyl schopen vypořádat – inflace 17 %, velký deficit v bilanci zahraničního obchodu či prohlubující se rozdíly mezi rozvinutými a nerozvinutými regiony federace, které později vyústily v konflikty mezi republikami a autonomními oblastmi. CIA tyto problémy nazvala ve zprávě *Perspektivy Jugoslávie po Titovi* jako „raná 80. léta“.¹³

Jugoslávie se v 80. letech kontinuálně posouvala z jedné krize do druhé, obdobně jako celý východní blok.¹⁴ Federální ekonomika byla v dlouhotrvající, podle predikcí i v bezvýchodné depresi. Inflace dosáhla nového maxima, v polovině roku 1987 se pohybovala na úrovni 167 procent.¹⁵ Vláda v reakci na znehodnocování dináru zmrazila ceny, aby předešla hlavně nucenému zdražování, tento krok byl ovšem jen dočasný. Klesala i průmyslová výroba, kupní síla občanů se propadla o 30-40 %.¹⁶ Tento údaj byl determinován zejména dlouhodobým stavem mezd, kdy až 60 % obyvatelstva dostávalo platy nižší, než byl celostátní průměr.¹⁷ To se týkalo hlavně jižních států, Makedonie, Bosny a Hercegoviny a Černé Hory. Proti výši mezd se v Jugoslávii pravidelně stávkovalo, zapojovali se hlavně dělníci, jejichž radikálnější část jezdila i demonstrovat do Bělehradu. Titova Jugoslávie byla však podle Šístka státem daleko liberálnějším než ostatní sovětské satelity, tamní obyvatelé směli od 60. let volně cestovat do zahraničí nebo dlouhodobě pracovat na Západě.¹⁸ Na druhé straně se jugoslávský režim v počátcích existence krutě a represivně vymezoval proti svým odpůrcům, jak zmiňuje Pirjevec, k internaci

¹¹ James Gow a Cathie Carmichael, *Slovenia and the Slovans, A Small State and the New Europe* (London: Hurst & Company, 2000), 114.

¹² Vykoukal, Tejchman a Litera, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, 742.

¹³ Pirjevec, *Tito a jeho soudruzi*, 745.

¹⁴ Carole Rogel, *The Breakup of Yugoslavia and its aftermath* (Westport: Greenwood Press, 2004), 16 a 17.

¹⁵ Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*, 145.

¹⁶ *Ibid*, 147.

¹⁷ *Ibid*, 147.

¹⁸ František Šístek, *Černá Hora* (Praha: Libri, 2007), 86.

nepohodlných užíval třeba tábor Goli Otok.¹⁹

Svaz komunistů Jugoslávie musel reagovat rychle, bylo nasnadě najít řešení, jak z krize co nejrychleji a nejefektivněji ven. Demonstrace na začátku roku 1988 začaly sílit a centrální garnitura zvažovala ozbrojený zásah proti demonstrantům, proti tomu se vymezil i Raif Dizdarević, který od května 1988 do května 1989 zastával funkci předsedy Předsednictva Socialistické republiky Jugoslávie. „Řešení silou by nás vrátilo o 25 let zpátky,“ poznamenal.²⁰ I na jeho postu se částečně podepsala Titova smrt, jelikož funkce prezidenta nemohla být znovu obsazena, muselo plénum vytvořit právě funkci předsedy Předsednictva SFRJ.

2 Faktory ovlivňující vnitropolitický vývoj Černé Hory od smrti Tita do vzniku samostatného státu

2.1 Rozpad Jugoslávie a černoohorské dilema

Konec poválečného „titoistického“ režimu se v Černé Hoře nesl v podobném duchu jako ve většině východoevropských režimů. Jako přímé příčiny konce Jugoslávie v Černé Hoře označuje odborná literatura především prohlubující se ekonomickou krizi, slábnoucí legitimitu bělehradského vedení a vliv politických změn v sousedním Srbsku. Tam získal v letech 1987-88 kontrolu nad stranickými a republikovými orgány „ambiciózní aparátčík“ Slobodan Milošević.²¹ V podmínkách deziluze z hospodářské situace a slábnoucí komunistické ideologie dokázal obratně manipulovat jak s rostoucím a ožívajícím srbským nacionalismem, tak s projugoslávským cítěním v Černé Hoře. Díky organizovaným „spontánním“ demonstracím, po nichž následovalo v Černé Hoře odstranění tamního vedení a jeho následné nahrazení loajálními kádry, ovládl Milošević i klíčovou autonomní provincii Vojvodina.²²

Podobným způsobem postupoval také v nejmenší jugoslávské republice. V Černé Hoře první z vln populistických protestů, takzvané antibyrokratické revoluce, ještě vedení v létě a na podzim 1988 ustálo, ovšem po dalších nátlakových akcích mezi 11. a 12.

¹⁹ Pirjevec, *Tito a jeho soudruzi*, 745.

²⁰ Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*, 148.

²¹ Šístek, *Černá Hora*, 86.

²² *Ibid*, 88.

lednem 1989 černohorské komunistické vedení rezignovalo.²³ Tím uvolnilo místo a cestu k moci nové stranické elitě, oddané srbskému vůdci. Svou roli při prosazování Miloševićových a srbských zájmů sehrála i skupina tzv. mládežníků, mezi něž patřili Momir Bulatović, Svetozar Marović a Milo Đukanović, který sehrál v dalším černohorském vývoji podstatnou roli.²⁴ Všichni tři funkcionáři pocházeli z prominentních rodin, díky jejich pozitivnímu mediálnímu obrazu si získali velkou popularitu, dobový slogan je popisoval jako *lijepi, mladi, pametni* (hezcí, mladí, rozumní).²⁵ Milošević následně získal díky hlasům ze Srbska, Vojvodiny, Kosova a Černé Hory kontrolu nad polovinou z osmičlenného jugoslávského Předsednictva, řídicího kolektivního orgánu federace.

Miloševićovi se ovládnutí celé federace kvůli odporu ostatních republik nepodařilo, proti byly hlavně Slovinsko a Chorvatsko. Pro budoucí jugoslávské války ale získal důležitého spojence – Černou Horu, která s nově instalovaným bělehradským vedením byla navíc jediným skutečným spojencem Srbska.

Svaz komunistů Jugoslávie se kvůli rozporům republikových odnoží rozpadl na počátku roku 1990. V následujících měsících se v jednotlivých jugoslávských republikách konaly první svobodné volby, v dubnu proběhly volby do slovinské Skupščiny, v červnu pak následovaly chorvatské volby. Naopak v Srbsku a Černé Hoře byl přechod k pluralitnímu systému pod plnou kontrolou staronových vládnoucích stran.²⁶ Komunistické strany obecně ztratily napříč Jugoslávií velké množství hlasů, nejvíce ve prospěch nacionalistických uskupení. Zásadně je to však neoslabilo. V samotné Černé Hoře v prosincových volbách v roce 1990 zvítězil s nezměněným programem Svaz komunistů Černé Hory, získal absolutní většinu 56,2 %, následně se v červnu přejmenoval na Demokratickou stranu socialistů.²⁷ Druhý skončil Svaz reformních sil jugoslávského premiéra Ante Markoviće se 13,6 %, strana reprezentovala antinacionalistickou koalici liberálů a prozápadní levice. Dalšími uskupeními byly pak Lidová strana s podobným ziskem 12,8 %, zastupovali velkosrbské nacionalisty. S deseti procenty²⁸ skončila na

²³ Ibid, 89.

²⁴ Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*, 216.

²⁵ Jan Pelikán, Tomáš Chrobák, Jan Rychlík, Stanislav Tumis, Ondřej Vojtěchovský a Ondřej Žila, *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje* (Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016), 155.

²⁶ Šesták Miroslav, Tejchman Miroslav, Havlíková Lubomíra a kolektiv. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 623.

²⁷ Šístek, *Černá Hora*, 89.

²⁸ Přesný zisk Demokratické koalice činil 10,1 %.

čtvrtém místě Demokratická koalice, jež reprezentovala albánskou a muslimskou menšinu.²⁹ Do čelných pozic byli zvoleni zástupci mládežníků, prezidentem Černé Hory byl zvolen Momir Bulatović, Milo Đukanović se stal premiérem.

V Černé Hoře se de facto krystalizovaly tři základní politické proudy, které souvisely s tavním postojem k národní identitě, státoprávní budoucnosti a determinovaly další ekonomický rozvoj státu. Vládnoucí Svaz komunistů Černé Hory měl plně pod kontrolou republikové úřady a sdělovací prostředky, ovládal deník Pobjeda, státní rozhlas i televizi.³⁰ Mocenský a mediální monopol jim umožňoval manipulovat politicky nevyzrálou a tradicionalistickou mentalitou hlavního proudu voličské masy, samotné ideologické koncepce se ale příliš neměnily, komunisté s inovacemi nepřicházeli. Důraz kladli na hodnoty jako bratrství a jednota jugoslávských národů, dále pak socialistické zřízení či rozhodující role státního vlastnictví. Ustálené zvyklosti se tak modifikovaly jen opatrně a po předchozí rozvaze.

Đukanovićova garnitura tvrdila, že uznává existenci černoorského národa, jemuž ovšem byli Srbové historicky, kulturně, ekonomicky a politicky nejbližším partnerem ze všech jugoslávských národů.³¹ K jugoslávské krizi se vláda stavěla opatrně, odměřenost vykazovala hlavně směrem k „separatistickým severozápadním republikám“ – Slovinsku, Chorvatsku a později také Bosně a Hercegovině, která vyhlásila nezávislost nedlouho po rozpadu Jugoslávie 1. března 1992. Černoorské vedení tak kopírovalo nesmiřitelné postoje Bělehradu.³² Všechny snahy o definici vlastní, na Srbsku nezávislejší pozice, tak vláda potírala a pronásledovala je jako černoorské separatisty, naopak k projevům srbského nacionalismu ve vlastní republice se stavěla tolerantně, potažmo byly využívány ve vlastní prospěch.³³

Do popředí politického dění se souběžně dostávala Lidová strana, reprezentovala nacionálně-srbský pohled na identitu pravoslavné populace, její ideologie o státoprávní budoucnosti oživila nacionalistické myšlenky z 19. století, její představitelé rehabilitovala i kolaborantský četnický odboj. Dlouhodobým cílem Miloševića a jeho prostředníků bylo vytvoření velkosrbského státu, k němuž by vedle Srbska a Černé Hory patřila i území ostatních republik, která jsou obydlená Srby, zejména části Chorvatska a Bosny a

²⁹ Šístek, *Černá Hora*, 89.

³⁰ *Ibid*, 89.

³¹ *Ibid*, 89.

³² *Ibid*, 89.

³³ *Ibid*, 89-90.

Hercegoviny.³⁴ Stávající hranice, vytvořené po rozpadu Jugoslávie, pokládali za umělé a federální jednotky údajně poškozovaly srbské zájmy. Myšlenkově politická reprezentace tohoto proudu sekundovala nacionalistickým programům a subjektům ze Srbska, které navíc usilovaly o zrušení Černé Hory jako samostatné republiky, naproti tomu o vznik unitárního srbského státu nebo o znovuzavedení monarchie pod žezlem Karađorđevićů. Ani v srbském křídle v Černé Hoře však tyto návrhy neměly velký ohlas.³⁵

Jinou ideologickou platformu v černohorské politice představovala aliance Svaz reformních sil, do něhož se sdružili ti, kteří podporovali zachování v Jugoslávie v „přijatelné podobě pro všechny republiky“.³⁶ V případě, že by záchrana velké Jugoslávie nebyla možná, klaněli se k variantě vyhlášení samostatnosti Černé Hory.³⁷ Reformisté na rozdíl od srbského politického proudu neměli obavy ze Západu a potenciálních intervencí, na druhou stranu prosazovali ideály komunistické transformace a otevřené společnosti. Proud reformistů reprezentovali nejviditelněji Liberální svaz a Nezávislí komunisté, kteří se později transformovali na sociálně-demokratickou stranu. Právě z tohoto myšlenkového proudu vzešlo i Hnutí za nezávislost Černé Hory. Ideály samostatné Černé Hory sdíleli na začátku 90. let spíše intelektuálové, obyvatelé s větší historickou vazbou na někdejší černohorský stát Černohorské knížectví, které fungovalo do roku 1918 s hlavním městem Cetinje, dále pak příslušníci národnostních menšin žijící na černohorském území, Muslimové, Albánci a Chorvati.³⁸ Tyto skupiny byly počátkem 90. let ve veřejném prostoru slyšet, jako minoritu je pronásledovaly jak republikové vedení, tak i Bělehrad.³⁹ Podle Podgorici kazily obrázek Černé Hory jako „poslušné mladší sestry Srbska“.⁴⁰

³⁴ Ibid, 91.

³⁵ Ibid, 90.

³⁶ Ibid, 90-91.

³⁷ Ibid, 90.

³⁸ Pelikán, Chrobák, Rychlík, Tumis, Vojtěchovský a Žíla, *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*, 150-152.

³⁹ Šístek, *Černá Hora*, 90.

⁴⁰ Ibid, 90-91.

2.2 Dopady jugoslávské krize v 80. letech na vývoj na území dnešní Černé Hory

Bělehradský režim měl v Černé Hoře tradičně velkou podporu, kroky na záchranu centrální ekonomiky za každou cenu ji však postupně ztrácel. Množily se stávky, v republikovém vedení byla hlavně generace stranických byrokratů, kteří se dostali k moci ve druhé polovině šedesátých let a kteří nebyli schopni si s dlouhodobou krizí poradit. Problém podle Šístka nespočíval ve vládě pevné ruky, represích a potlačování občanských svobod, nýbrž v tom, že socialistický stát i navzdory slibům nedokáže zajistit pracovní příležitosti, sociální jistoty nebo fungující veřejné služby.⁴¹ Jugoslávský režim fungoval od konce šedesátých let a od nové ústavy z roku 1974 jako „těžkopádný mechanismus“, nová verze ústavy měla přenést kompetence z centrálního vedení na nižší administrativní úroveň, to mělo zamezit odumírání státu. Jenže to se v praxi nestalo, bylo jasné, že je nutné systém revidovat.⁴² Proti sobě tedy stanuly dva názorové proudy, jeden bojoval za revizi ústavy z roku 1974 a chtěl posílení centrálních institucí, druhý lobboval za zachování statu quo, případně za další rozvolnění federace. Těmito hlasy promlouvali v osmdesátých letech třeba Veselin Đuranović, Marko Orlandić či Radivoj Branović.⁴³

Jugoslávie upadla kvůli samosprávnému socialistickému hospodářství, neperspektivním investicím i zhoršujícím se zahraničně-politickému postavení země do hluboké hospodářské krize.

Protestů proti reformám a zkostratělému vedení využíval hlavně Slobodan Milošević, v té době na jugoslávské poměry relativně mladý politik, orientoval se sice proreformně, zato nebyl zatížen tradiční rétorikou, vystupoval proti bělehradskému i podgorickému vedení, část obyvatel v něm viděla první skutečnou osobnost po smrti Tita.⁴⁴ Na svou stranu si získával i sociálně slabší vrstvy, jelikož jim garantoval zachování socialistického vlastnictví výrobních prostředků, naopak odmítal přijmout strategii tvrdých úspor.⁴⁵ Jako jeden z největších socioekonomických problémů druhé poloviny osmdesátých let bývá označována nekompetentní, „rozbujeľá a zkorumpovaná státní a podniková byrokracie“.⁴⁶ Milošević se vyslovoval také proti reformě ústavy z roku 1974,

⁴¹ Ibid, 150-151.

⁴² Pelikán, Chrobák, Rychlík, Tumis, Vojtěchovský a Žíla, *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*, 153.

⁴³ Ibid, 151.

⁴⁴ Vykoukal, Tejchman a Litera, *Východ. Vznik, Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, 742.

⁴⁵ Ibid, 742.

⁴⁶ Šístek, *Černá Hora*, 84-85.

decentralizací chtěl znovu posílit federální moc na úkor republik, odpor vůči těmto myšlenkám vyjadřovaly hlavně západní republiky, kde se veřejnost obávala velkosrbské hegemonie.

Smrtí Tita se v Jugoslávii uzavřela doba relativní stability a prosperity. Mimořádně tvrdě se pak krize projevila v Černé Hoře, omezil se třeba provoz hlavních průmyslových podniků v Nikišci a v Titogradu, současné Podgorici.⁴⁷ Jako nerentabilní se ukázal i provoz železářny v Niku, která musela rudu dovážet, podobně jako v hliníkárně v Titogradu, výroba se udržela jen za cenu státních subvencí.⁴⁸ Vláda v Podgorici změnila pod tlakem svazových orgánů ekonomickou politiku, i přes zavedená opatření ovšem musela na jaře 1987 vyhlásit státní bankrot. O rok později prohlásil Svaz komunistů Černé Hory, že „krize nekončí, naopak se musí připravit na ještě horší časy“.⁴⁹ Byly zavedeny škrty, v jejichž důsledku se sociální krize podstatně zhoršila, enormně vzrostla nezaměstnanost, strmě se propadla životní úroveň většiny obyvatel, kdy v roce 1988 žilo více než 20 procent obyvatelstva pod hranicí chudoby.⁵⁰

2.3 Černohorská národnostní otázka

Černá Hora byla po druhé světové válce nejmenší ze šesti jugoslávských republik. Území budoucí Socialistické republiky Černé Hory zabíralo na konci 2. světové války plochu 13 812 km² a čítalo 377 189 obyvatel.⁵¹ V rámci jugoslávského národnostního uspořádání byli Černohorci uznáni samostatným a rovnoprávným jihoslovanským národem, vedle Slovinců, Srbů, Chorvatů, Makedonců a později i Muslimů.⁵² Individuální obsah národní identifikace se mohl podle Vojtěchovského projevovat exkluzivně černohorským vědomím, nevylučoval však ani pocit blízkosti či totožnosti se srbským národem. Důvodem byly samotné podmínky komunistického režimu, které se opíraly o ideologii bratrství a jednoty jugoslávských národů.

Základem pro správné vyložení černohorské národní identity je otázka, za koho se

⁴⁷ Pelikán, Chrobák, Rychlík, Tumis, Vojtěchovský a Žila, *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*, 150.

⁴⁸ *Ibid.*, 147.

⁴⁹ *Ibid.*, 150.

⁵⁰ *Ibid.*, 150.

⁵¹ Šístek, *Černá Hora*, 84.

⁵² *Ibid.*, 85.

považují sami Černohorci.⁵³ Od roku 1948 bylo v Černé Hoře možné určit jako svou národní příslušnost Černohorec.⁵⁴ Při prvním sčítání v témže roce se přihlásilo k černohorské národnosti 90,67 % obyvatel, dalších 5,18 % se deklarovalo jako Albánci, 1,8 % jako Chorvaté, k srbské národnosti se hlásilo jen 1,78 % tehdejších obyvatel.⁵⁵ Tento trend však postupem času klesal, podle údajů černohorského statistického úřadu od roku 1981 do roku 2003 klesal počet obyvatel, kteří se identifikovali jako Černohorci, až k hodnotě 43,16 %, zatímco obyvatel, kteří se považovali za Srby, evidoval úřad 31,99 %, hodnota se téměř zdesetinásobila.⁵⁶ Podle sčítání z roku 2011, tedy pět let po vyhlášení černohorské nezávislosti na Srbsku, se hodnoty znovu proměnily, zastoupení Srbů se snížilo na 28,72 %, naopak obyvatel, kteří uvedli svou národnost jako černohorskou, přibýlo na 44 %.⁵⁷ V tomto ohledu je nutné dodat, že 30 tisíc občanů státu jakékoliv zařazení do etnické skupiny odmítlo, ve srovnání s celkovým počtem obyvatelstva v Černé Hoře tvoří tato skupina lidí přibližně 4,76 %.⁵⁸

Národ definuje především jazyk, v případě Černé Hory bylo ovšem obtížné definovat jeden úřední, konkrétní. Jazyk, jímž hovoří slovanská část černohorského obyvatelstva, změnil během posledních desetiletí před vyhlášením nezávislosti na Srbsku několikrát svůj název. Úředním jazykem SFRJ byla srbochorvatština, posléze se změnou ústavy v roce 1992 stala srbštinou ijekavského nářečí. Problém byl však s konkretizováním jednoho jazyka jako úředního pro všechny černohorské menšiny, proto se přijala ustálená forma „mateřský“ jazyk, která umožňovala černohorské garnituře vyhnout se potížím se Srby, Chorvaty, Bosňáky a samozřejmě Černohorci. V religiózní rovině bylo vyznání obyvatel Černé Hory poměrně rozvrstvené, mezi dvě převládající náboženské obce ve státě se řadily Srbská pravoslavná církev a později i Černohorská pravoslavná církev, která si nárokovala tzv. autokefální postavení, tj. křesťanstvo, které je organizačně a právně nezávislé a nepodléhá žádné vnější autoritě, na rozdíl od Srbské pravoslavné církve.⁵⁹

Krise druhé poloviny 80. let vedla mimo jiné i k zesílení nacionalistických

⁵³ Vojtěchovský doplňuje, že otázka identity nebyla v černohorské společnosti nikdy verbalizována. Nepřímo se podle něj naráželo na snahu komunistů potlačit srbskou národní identitu Černohorců, s. 149.

⁵⁴ Rovněž bylo možné si určit jako svou národní příslušnost také Srb či Chorvat.

⁵⁵ Mikhail Paskevich, *Dějiny jako argument. Spory o výklad minulosti v černohorské politické debatě v období referenda o nezávislosti v roce 2006* (bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra jihoslovanských a balkanistických studií, 2017), vedoucí práce Ondřej Vojtěchovský, 12.

⁵⁶ *Ibid.*, 12.

⁵⁷ *Ibid.*, 12.

⁵⁸ Celková populace Černé Hory činí v současné době zhruba 630 000 obyvatel.

⁵⁹ Sabrina Ramet, *Balkan Babel – The disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the fall of Milošević* (Boulder: Westview Press, 2002), 426.

tendencí, z velké části v opozičních intelektuálních kruzích. Ty poukazovaly na nerovnoprávné postavení srbského národa v Jugoslávii, tzv. kritickým intelektuálům pomohla právě hospodářská krize a neefektivnost federálního systému. Opírali se i o nespokojenost srbské menšiny v Kosovu, obávali se rozvolňování a postupné dezintegrace Jugoslávie, podle nich by srbský národ rozdělila do více států, oponovali i uznání Makedonců, Černohorců a srbochorvatsky hovořících muslimů svébytnými národy.⁶⁰

V Černé Hoře existovaly pro renesanci srbského národního hnutí příznivé podmínky, kdežto samotné utváření černohorského národa mělo mnohem víc administrativní charakter, nebyla zpochybňována nejzákladnější domněnka – vztah Černé Hory se Srby, převážně sdílení tradic, národních dějin a roli zde hrála i otázka Kosova, srbská nacionalistická tendence byla i přesto odsuzována. Jednotlivé strany sporu se proti sobě ideologicky vymezovaly, podle Černé Hory mohly za krizi sobecké zájmy bohatších republik, myšleno Slovinska a Chorvatska, zájem Černé Hory přimknout se k Srbsku tak byl o to větší.⁶¹ Jako Černohorci se identifikovali hlavně pravoslavní Srbové, označoval se tam i hlavní organizátor protestů kosovských Srbů Kosta Bulatović.

Většina Černohorců se od vzniku Jugoslávie v roce 1945 ztotožňovala s federativní Jugoslávií i s jejím zřízením.⁶² To dokládá i fakt, že počet členů komunistické strany v Černé Hoře silně převyšoval průměr celé federace.⁶³ Černohorci navíc nebyli usídleni jen v oblasti dnešní samostatné Černé Hory, v současnosti tvoří nadpoloviční většinu obyvatel například v obci Lovćenac v blízkosti města Bačka Topola.⁶⁴ Tradičně byli mobilní, migrovali postupně do dalších částí Jugoslávie, převážně do Srbska. V celé federaci byli však malým národem s nevýrazným zastoupením obyvatelstva okolo dvou procent.⁶⁵

Socioekonomickému rozvoji v Černé Hoře napomáhaly především federální fondy, určené pro zaostalé regiony. Do rozpadu federace v roce 1991 sice tamní ekonomika nedokázala vyrovnat federální průměr, režim však stimuloval všestrannou modernizaci. V závislosti na Srbsku se zvýšila průmyslová výroba, od poválečné doby do roku 1990 zvýšila svůj objem 123krát s průměrným ročním nárůstem 11,5 %.⁶⁶ Změnilo se i rozvrstvení sídel obyvatelstva, na počátku 50. let žilo ve městech necelých 15 procent

⁶⁰ Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*, 240.

⁶¹ Pelikán, Chrobák, Rychlík, Tumis, Vojtěchovský a Žila, *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*, 153.

⁶² Šístek, *Černá Hora*, 84-86.

⁶³ *Ibid*, 86.

⁶⁴ *Ibid*, 86.

⁶⁵ *Ibid*, 87.

⁶⁶ *Ibid*, 87.

obyvatelstva, před rozpadem Jugoslávie necelých 60 procent.⁶⁷ Navzdory obtížnému terénu se povedlo ve státě vybudovat hustou síť asfaltovaných silnic a černohorské přístavy se pomocí nákladních a dopravních linek spojily se světem.

Jako relativně klidné a bezproblémové se jevily i mezietnické vztahy, potenciální rozvoj ale brzdily jevy typické pro socialistické režimy – zkosnatělý státní aparát, výstavba nerentabilních průmyslových podniků, velké sociální výdaje nebo malá efektivita práce.⁶⁸ Tyto defekty socialistického zřízení se ukázaly jako velký problém během krize v 80. letech, kdy bylo podle Šístka zřejmější, že dosavadní politický i hospodářský systém bude muset projít zásadními reformami.⁶⁹ Proti tomu se stavěli nejen Černohorci, ale obdobně i Makedonci a bosenští Muslimové, jelikož poválečná desetiletí a vstup do federace představoval v černohorské historii „dosud nevídanou éru klidu a prosperity“.⁷⁰ Zmíněné národy se vyslovovaly v zásadě vstřícným vztahem ke státu a k režimu.

Proti rostoucím šancím na černohorskou nezávislost se vymezovala srbská strana, ovšem vyvarovala se silnějším útokům. Podstatné bylo srbské národnostní určení u části černohorského obyvatelstva, které se spojilo s Bělehradem řízeným Hnutím za společné evropské soustátí Srbska a Černé Hory. Đukanovićův režim označovali za nedemokratický, odmítali také snahy podgorické vlády upřít možnost hlasování Černohorcům, kteří žijí v Srbsku.⁷¹ Volali po historických vazbách na sousední Srbsko, poukazovali na historické, ekonomické či kulturní důvody, kvůli nimž mělo být pro Černou Horu výhodné zachovat společný stát. Angažovali se také zástupci srbské pravoslavné církve. Zde měla opět klíčovou roli média, která už v průběhu sčítání rozdělila obyvatelstvo do dvou skupin na základě národní příslušnosti.

Ukazatelem rostoucí podpory bylo pro Đukanoviće sčítání lidu v roce 2003. K černohorské národnosti se sice stále nehlásilo více než 50 % obyvatelstva, ovšem rozdíl mezi touto skupinou a skupinou, která svou národnost uvedla jako srbskou, přesáhl deset procentních bodů.⁷² Černohorskou národnost uvedlo 40,5 % dotázaných, srbskou naopak 30,3 %.⁷³ Pro Đukanoviće bylo příhodné více posílit národní cítění v černohorské části populace a utvrdit v nich národní cítění, jeho garnitura se proto snažila o zvýraznění a

⁶⁷ Ibid, 87.

⁶⁸ Ibid, 87.

⁶⁹ Ibid, 88-89.

⁷⁰ Ibid, 87-88.

⁷¹ Kenneth Morrison, *Montenegro: A modern history* (London, New York: I. B. Tauris, 2009), 210.

⁷² „Uprava za statistiku“, Monstat – černohorský statistický úřad, <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=57&pageid=57> (staženo 17. dubna 2023).

⁷³ Ibid.

samotné nalezení národních symbolů. Následujícího roku byl schválen a přijat zákon o státních symbolech, u nichž bylo pravděpodobné, že by se s nimi mohla ztotožnit větší část obyvatelstva. Černá Hora tak poprvé ve své historii měla všechny tři státní symboly – vlajku, hymnu i státní znak. Součástí změn byla v témže roce také oficiální změna jazyka ze srbštiny na černohorštinu.

2.4 Milo Đukanović

Nepochybně jedním z nevlivnějších faktorů vnitropolitického vývoje v Černé Hoře byla osobnost premiéra a prezidenta Mila Đukanoviće.

2.4.1 Milo Đukanović na začátku konce Jugoslávie

Đukanovićova politická dráha se datuje od začátku roku 1990, kdy byl v prvních svobodných volbách zvolen černohorským premiérem. Společně s ním se do čela Černé Hory dostal i druhý Miloševićův politický partner – Momir Bulatović. Politická koncepce se nepříliš lišila od původní komunistické ideologie, která byla mezi černohorským obyvatelstvem stále populární. Garnitura přistupovala k Srbsku jako k partnerovi, s nímž má historicky, kulturně i ekonomicky nejvíce společného, i proto se Đukanovićova vláda stavěla na stranu Bělehradu, jenž se k ostatním jugoslávským republikám stavěl nesmiřitelně. Toto stanovisko se ovšem odvíjelo i z vděčnosti Miloševićovi. Politická reprezentace Černé Hory demonstrovala svou solidaritu například v roce 1991, kdy se připojila k srbskému útoku na Dubrovnik poté, co byla v zemi vyvolána davová hysterie proti Chorvatsku, jenž vyhlásilo nezávislost 25. června 1991, tento akt navíc doprovázela Chorvatská válka za nezávislost mezi 31. březnem 1991 a 12. listopadem 1995.⁷⁴

Právě mezinárodní uznání nezávislého Chorvatska a Slovinska znamenalo definitivní konec jugoslávské federace a před Đukanovićem vyvstala otázka, s jakým partnerem je vhodné dále pokračovat. Existovaly tři možnosti: osamostatnění všech republik s možností pozdější integrace, vytvoření unie „srbských států“, de facto pokračovatele Velkého Srbska nebo vytvoření volnějšího svazku „zbylých“ států.⁷⁵ Proto se černohorské vedení rozhodlo narychlo zorganizovat referendum o budoucnosti Černé Hory. Zúčastnilo se ho přibližně zhruba 66 procent oprávněných voličů, z nichž se

⁷⁴ Vykoukal, Tejchman a Litera, *Východ. Vznik, Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, 745.

⁷⁵ Šístek, *Černá Hora*, 92.

absolutní většina vyslovila pro možnost setrvání s ostatními jugoslávskými republikami, které si to budou také přát.⁷⁶ Dvacátého sedmého dubna 1992 se proto sešlo v Bělehradě shromáždění srbských a černohorských poslanců už zaniklé SFRJ, kteří slavnostně vyhlásili vznik dvojčlenné federace Srbska a Černé Hory s novým názvem Svazová republika Jugoslávie. Souběžně s tím byla tak přijata ústava nového státu a Černá Hora si pojistila srbskou quasi ochranu.⁷⁷

„Černohorská renesance“, jak titulovala státem kontrolovaná média trojici Miloševićovy mladé generace, prostupovala volbami s heslem „*Mi znamo kako!*“ (My víme jak!).⁷⁸ Jednalo se o nově obsazené členy komunistické strany, jejíž členové byli mladí a politicky nezkušení. Opírali se o hodnoty, o nichž věděli, že budou mít odezvu u černohorských voličů, důraz se kladl především na nacionalistické hodnoty a „návrat k srbským kořenům“. Jak bylo zmíněno v úvodu práce, Jugoslávie a Černohorci především přišli smrtí Tita o vůdčí postavu federace a změna v čele politického vedení nebyla až do rozpadu federace stabilního charakteru, z tohoto důvodu se Đukanovićovo okolí soustředilo v politickém marketingu na odkazování na titoistickou politiku nebo na důraz na věrnost Jugoslávii.⁷⁹ Zde se opírali hlavně o černohorskou partyzánskou rezistenci z druhé světové války.

Fakticky byla však nová vládnoucí Socialistická strana vnitřně obměněnou komunistickou stranou, tedy Svazem komunistů Černé Hory, která se nyní opírala o Bělehrad. Tato strana vytvořila později vládnoucí monopol v Černé Hoře až do dubna roku 2023, kdy Đukanović zaznamenal první výraznější politickou porážku od vyhlášení černohorské nezávislosti.

Nastoupivší premiér se postupem času vymezil i proti tvrzení, že vládnoucí srbská elita připravuje změnu vlády v Černé Hoře, tedy jakési prosazování srbského nacionalismu na popud Miloševiče. Tato jasně odmítavá stanoviska zaujímal většinou až s odstupem času.⁸⁰ Je ovšem fakt, že se silnou srbskou menšinou se Černá Hora potýká dodnes.

Transformovaná Socialistická strana byla názorově rozdělena na dva proudy – konzervativce (Bulatović a Đukanović) a politiky, kteří byli ovlivněni demokratickými

⁷⁶ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 105.

⁷⁷ Jan Pelikán, Lubomíra Havlíková, Tomáš Chrobák a kolektiv, *Dějiny Srbska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998), 527.

⁷⁸ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 85.

⁷⁹ *Ibid*, 89-101.

⁸⁰ Beta, „Montenegro’s President: Greater Serbia’s nationalism has malignant effect“, *N1info*, 13. dubna 2021, <https://n1info.rs/english/news/montenegros-president-greater-serbias-nationalism-has-malignant-effect/> (staženo 1. května 2023).

myšlenkami ze Slovinska (Vlahović, Stanković). Názorově se rozcházel v pohledu na podporu politické plurality a progresivních ekonomických reforem, o což usilovala demokratičtější větev, naopak konzervativci se přiklínili k širšímu nacionalistickému programu, podle Robertsové prosazovala tato frakce spíše osobní zájmy na úkor proklamovaných principů.⁸¹ Jako nevyhnutelné se ukázalo zavedení pluralitního politického systému, který po rozpadu východních komunistických režimů a tlakům politických soupeřů vláda schválila 3. října roku 1990. Prosrbské vedení státu v čele s premiérem, prezidentem, a především Slobodanem Miloševićem však chtělo nadále udržet politickou moc v zemi, pluralitní systém tak bylo třeba přizpůsobit. První volby po vyhlášení pluralitního systému se konaly o dva měsíce později, s převahou v nich zvítězil ještě Svaz komunistů Černé Hory a premiérem se stal opět Milo Đukanović. Nedlouho po svém zvolení se začal orientovat silně protichorvatsky, opakovaně deklaroval, že Chorvatsko politickými kroky de facto ohrožuje Černou Horu a územní celistvost tehdy ještě fungující Jugoslávie.⁸²

2.4.2 Đukanović ve vysokých patrech černohorské politiky

Đukanović nevstupoval do politiky bez předchozích zkušeností, jako student předsedal mládežnické organizaci jedné z regionálních odnoží černohorského Svazu komunistů, od roku 1986 do roku 1988 byl navíc členem předsednictva republikové socialistické konference Svazu socialistické mládeže (SSO) Černé Hory.⁸³ Díky orientaci v základních principech komunistického způsobu vlády věděl, že pro dosažení svých politických cílů musí dosáhnout kontroly nad deníkem Pobjeda. Díky ovládnutí tisku pak Đukanović snáze komunikoval své politické kroky a dílčí rozhodnutí, která se mohla v očích černohorské veřejnosti ukázat jako sporná.

Černohorské vedení si snažilo postupně klestit cestu k nezávislosti na Srbsku, ovšem rezistence vůči Miloševićově moci zatím nebyla tak pevná. Zlomem ve vztazích se srbským prezidentem byla Chorvatská válka za nezávislost, která probíhala od roku 1991 do roku 1995 převážně mezi Chorvaty a chorvatskými Srby, ale z velké části do ní byl zapojen přímo Bělehrad. Právě srbské zapojení do konfliktu se ukázalo pro černohorské

⁸¹ Elizabeth Roberts, *Realm of the Black Mountain: a history of Montenegro* (Ithaca: Cornell University Press, 2007), 4.

⁸² Šístek, *Černá Hora*, 91.

⁸³ Pelikán, Chrobák, Rychlík, Tumis, Vojtěchovský a Žíla, *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*, 155.

postavení jako nevýhodné, země si kazila mezinárodní reputaci. Proto Đukanović s Bulatovićem zaujali stanovisko, že útočné postoje vůči Dubrovniku zmírní.⁸⁴ Spočívalo v tom, že oba politici přijali v rámci souběžně probíhajících mírových jednání bezpečnostní plán Evropského společenství z pera Petera Carringtona.⁸⁵ Návrh rozdělil původní socialistickou Jugoslávii do šesti samostatných republik, které by následně mezinárodní plénum uznalo. Aby se však zajistila jejich další vzájemná spolupráce a předešlo se pravděpodobným válečným konfliktům, byly mezi sebou republiky provázány hospodářskou spoluprací.⁸⁶

Bulatović z pozice černohorského prezidenta podepsal Carringtonův plán 18. října 1991 i navzdory tomu, že Černá Hora do té doby souzněla se Srbskem prakticky ve všem mezinárodních otázkách, navíc propaganda v Pobjedě hojně užívala Đukanovićových narativů směrem k Chorvatsku.⁸⁷ Allan Little a Laura Silber v knize *The Death of Yugoslavia* zmiňují jako pravou příčinu Bulatovićova rozhodnutí fakt, že černohorský prezident dostal od Evropského společenství nabídku na určitou sumu peněz, která měla za cíl ekonomicky podpořit rozvoj Černé Hory.⁸⁸ Nabídku podle Stipeho Mesiće, bývalého chorvatského prezidenta, učinil Bulatovićovi tehdejší italský ministr zahraničí Gianni de Michelis.⁸⁹

Bulatovićovo přijetí Carringtonova plánu bylo následně 24. a 25. října schváleno černohorským parlamentem, prezident a vláda však dále čelili jak politickému, tak celospolečenskému tlaku.⁹⁰ Mezi černohorským obyvatelstvem nemělo toto rozhodnutí podle Silberové a Littla stoprocentní podporu, přijetí plánu navíc zafungovalo jako další protiargument ať už prosrbsky orientovaných stran nebo přímo Miloševiće.⁹¹ S Bulatovićem se následně osobně setkal na ostrém jednání v Bělehradě, svých cílů však dosáhl opět Milošević. Černohorský prezident se neprodleně po návratu do Podgorici sešel se šéfem kabinetu Đukanovićem a oba státníci schválili srbské pozměňovací návrhy, respektive dodatky k černohorskému přijetí Carringtonova plánu.⁹² Hlavním bodem bylo ustanovení, že Jugoslávie může nadále existovat, pokud s tím budou souhlasit dvě a více

⁸⁴ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 93.

⁸⁵ Laura Silber a Allan Little, *The Death of Yugoslavia* (London: Penguin, BBC, 1996), 194.

⁸⁶ Josip Glaurdić, *The Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia* (London: Yale University Press), 294.

⁸⁷ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 92.

⁸⁸ Silber a Little, *The Death of Yugoslavia*, 194.

⁸⁹ *Ibid*, 194.

⁹⁰ *Ibid*, 194.

⁹¹ *Ibid*, 194.

⁹² Morrison, *Montenegro: A modern history*, 99-101.

republik, pro legitimizaci se posléze vyhlásilo i příslušné referendum. Oba politici pak museli dodatek potvrdit i vlastním podpisem.⁹³

Pro Đukanoviće bylo prioritní udržení mediálního monopolu a kontroly nad všemi sdělovacími prostředky v republice, což na začátku jeho politické kariéry ještě za komunistického režimu nebylo obtížné. Až do roku 1997 existovaly v Černé Hoře pouze deník Pobjeda, dva televizní kanály a rozhlas. Tato skutečnost umožňovala politikům poměrně jednoduše manipulovat veřejným míněním a obhajovat konkrétní politické kroky a výroky tak, aby vyzněly jako nejlepší rozhodnutí v zájmu černohorského lidu. V deníku Pobjeda argumentovala strana své ideologické postoje vůči Chorvatsku i následný názorový obrat proti Srbsku.⁹⁴

První nezávislé médium Monitor se v Černé Hoře objevilo až ve druhé polovině roku 1990 jako protipól státní Pobjedě. Monitor sehrál důležitou roli i během pozdějšího černohorského vyhlášení nezávislosti na Srbsku v roce 2006, kdy ho citoval i český web Novinky.cz.⁹⁵ Výsledky referenda komentoval jako „kolektivní prohru“.⁹⁶ Médium se však hlavně v devadesátých letech potýkalo s malým počtem prodaných výtisků a následnými distribučními problémy, jelikož na rozdíl od Pobjedy nebyl financován režimem, tedy z prostředků státního rozpočtu. Mírné oživení domácího hospodářství nastalo v Černé Hoře až po roce 1995, kdy Bosenská válka za nezávislost oficiálně skončila. Nejistý začal být také Đukanovićův mocenský monopol, i když volby v roce 1996 ještě vyhrála jeho socialistická strana, začínala sílit především prosrbská opozice.

Rok po splnění Miloševićových požadavků se Černá Hora účastnila také začínající války v Bosně a Hercegovině, jinak známé jako Bosenská válka za nezávislost.⁹⁷ Kvůli opětovnému spojení se Srbskem se ale republika dostala do obchodních problémů a čelila mezinárodním sankcím.⁹⁸ Ekonomická izolace přivedla černohorské hospodářství k rychlému úbytku, rapidně poklesla i životní úroveň obyvatelstva.⁹⁹ Z Černé Hory se díky své přímořské poloze stalo počátkem devadesátých let také centrum pašeráctví, příhodná

⁹³ Ibid, 101.

⁹⁴ Ibid, 92.

⁹⁵ Blahoslav Hruška, „Černá Hora začala rozhodovat o nezávislosti“, *Novinky.cz*, 21. května 2006, <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-cerna-hora-zacala-rozhodovat-o-nezavislosti-40118524> (staženo 2. května 2023).

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Konflikt probíhal od prvního března 1992 do 14. prosince 1995, do války se později vložila vojska NATO.

⁹⁸ Šístek, *Černá Hora*, 92.

⁹⁹ Ibid, 92-93.

byla také vodní cesta přes Skadarské jezero do Bulharska.¹⁰⁰ Kvůli ekonomickému embargu se černohorský průmysl zastavil a pašovalo se převážně spotřební zboží jako benzin a cigarety.¹⁰¹ Đukanovićova vláda a vládní úředníci nelegální aktivity tolerovali a často se do nich sama zapojovali. Šéf vlády tehdy dokonce poskytl v polovině devadesátých let azyl několika italským mafiánským bossům, kteří se pašeráctví také účastnili.¹⁰²

2.5 Černohorsko-srbská koexistence

2.5.1 První pokusy o odtržení od Miloševićova vlivu

Đukanović začal uvažovat nad definitivním odtržením se od Miloševićovy politiky, jelikož ta nepřinášela podle Ehla ani jemu, ani Černé Hoře žádné ekonomické či bezpečnostní benefity.¹⁰³ Zásadním rozhodnutím byla pro stávajícího premiéra kandidatura v roce 1997 v prezidentských volbách proti svému dlouholetému politickému spojenci Bulatovićovi a ve volbách těsně zvítězil.

Protikandidát Bulatović byl i nadále věrný srbské politice a především Miloševićovi, po volbách se navíc probělehradské křídlo socialistické strany pod Bulatovićovým vedením přejmenovalo na Socialistickou lidovou stranu (SNP) a exprezident ustoupil do opozice. Đukanovićem vedená koalice „Za lepší život“ navíc zvítězila i rok později v parlamentních volbách, uskupení proklamovalo privatizaci, ekonomické reformy a navázání kontaktů se Západem, i díky tomu je ve volbách volilo 54 % procent voličů.¹⁰⁴ Nadpoloviční zisk Đukanovićovy koalice mohl přispět k tomu, že se Černá Hora vyhnula masivnímu bombardování stran jednotek NATO, které ke konci devadesátých let vedla Severoatlantická aliance proti Miloševićovým přívržencům.¹⁰⁵

Nedlouho po Đukanovićově nástupu do funkce vypukla válka v Kosovu. Černé Hoře napomohly dřívější vyjádření nového prezidenta, když se otevřeně distancoval od

¹⁰⁰ David Berggren, „The Balkan’s Corrupt Leaders are NATO for a Fool“, *Foreign Policy Journal*, 5. ledna 2017, <https://www.foreignpolicyjournal.com/2017/01/05/the-balkans-corrupt-leaders-are-playing-nato-for-a-fool/> (staženo 7. dubna 2023).

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Martin Ehl, „Nový stát, staré zvyky“, *Hospodářské noviny*, 23. května 2006, <https://archiv.hn.cz/c1-18507600-martin-ehl-novy-stat-stare-zvyky> (staženo 18. dubna 2023).

¹⁰⁴ Ibid, 95.

¹⁰⁵ Černá Hora se masivnímu bombardování sice vyhnula, ovšem rakety dopadaly na její území také, vojska NATO cílila především na vojenské cíle.

Miloševićových mocenských plánů, nebyla země tolik stížena sankcemi ze strany Západu. Naopak se jí dostávalo od mezinárodního společenství finančních injekcí, které měly za cíl ještě více oslabit postavení Miloševiče ve Svazové republice Jugoslávii.¹⁰⁶ Černá Hora navíc v průběhu konfliktu deklarovala svoji neutralitu, čímž se dostala do otevřeného sporu s bělehradským vedením.

Část černoohorského území byla ovšem do války zapojeno nepřímě, do severní části země přicházeli albánští a muslimští uprchlíci z Kosova.¹⁰⁷ V Podgorici panovala oprávněná obava z toho, aby se země nestala terčem ostřelování stran Severoatlantické aliance, jelikož i přes svou neutralitu byla Černá Hora stále ve federaci se Srbskem.¹⁰⁸ Nutno říci, že se vojska NATO snažila republiku bombardováním ušetřit, bezpečnostní situace v zemi se ale příliš nezvýšila. Na černoohorském území byly neustále přítomny vojenské jednotky, které se zpovídaly přímo Miloševičovi.

Zde je nutné zmínit důležitost kosovské krize, která byla zmíněna v první kapitole této práce. Konflikt probíhal od 28. února 1998 do 11. června 1999 a střetly se proti sobě vojska Svazové republiky Jugoslávie, tedy právě Černá Hora a Srbsko, proti Kosovské osvobozené armádě (UÇK). Hlavním důvodem ozbrojeného střetu byl spor o to, zda skomírající Svazová republika Jugoslávie udrží území a nadvládu nad Kosovem, či jestli si kosovské albánské obyvatelstvo vydobude nezávislost. Po invazi vojsk NATO na kosovské území z jara 1999 a vojenskému zásahu proti SRJ válka zanedlouho skončila, kosovské území bylo dáno pod mezinárodní správu a politická reprezentace Kosova dál pracovala na vyhlášení nezávislosti země. Kvůli zapojení Černé Hory do války a souběžně s tím rostoucí řevnivosti mezi vedením obou republik debatovalo černoohorské politické vedení častěji nad otázkou nezávislosti země.¹⁰⁹

Po zesílení tlaku NATO, větší intenzitě bombardování a následném stažení jugoslávské armády z území Kosova SRJ oficiálně kapitulovala. Kosovo bylo po válce umístěno pod mezinárodní správu a Černá Hora se vyhranila vůči postupům Bělehradu během kosovské války. Tamní garnitura vypracovala deklaraci, v níž definovala SRJ jako konfederaci dvou států.¹¹⁰ Situace ohledně státního uspořádání se po srbském odmítnutí nezlepšila, což utvrdilo Đukanoviće a Demokratické strany socialistů (DPS) v nutnosti

¹⁰⁶ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 146.

¹⁰⁷ Beáta Huszka, „The dispute over Montenegrin independence“, in *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*, ed. Florian Bieber (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003), 46.

¹⁰⁸ Huszka, „The dispute over Montenegrin independence“, in *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*, 46-47.

¹⁰⁹ Ibid, 46.

¹¹⁰ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 167.

pracovat na postupném budování černohorské nezávislosti, hlavně v ekonomické rovině.¹¹¹

Postavení Černé Hory ve federaci se postupně zhoršovalo. Đukanovićovy otevřené kritické postoje vůči fungování SRJ se nesetkaly s širokou podporou napříč jeho stranou DPS, část jeho stranických kolegů se navíc obávala otevřené konfrontace s Miloševićem.¹¹² Zde se ovšem projevil prosrbské názory Momira Bulatoviće, jenž výroky Đukanoviće veřejně odsoudil. Získal si tím podporu jak černohorské veřejnosti, tak hlavně politické reprezentace země, členové DPS posléze v březnu 1997 přijali usnesení, že budou i nadále reprezentovat a prosazovat Miloševićovu politiku.¹¹³ Proti usnesení se předseda vlády Đukanović ohradil, po názorové přestřelce s Bulatovićem následně rezignoval na funkci místopředsedy, ponechal si pouze premiérskou funkci. Tu mohl ze zákona zastávat i nestraník.

2.5.2 Černohorská rezistence a pevná ruka Miloševiće

Đukanović pokračoval i nadále v protisrbské politice. Černá Hora byla však na Bělehradu i nadále ekonomicky závislá a politické vedení tak muselo usilovat o hospodářskou transformaci. Jedním z kroků, kterým se republika snažila přiblížit k západní ekonomice, bylo přijetí a zavedení německé marky jako oficiálního platidla. Martin Ehl tvrdí, že to mělo za cíl jednak naznačit Srbům, že plány na osamostatnění, respektive vyhlášení nezávislosti myslí Podgorica vážně.¹¹⁴

Za další, samotné přijetí německé měny mělo více provázat Černou Horu s Evropským společenstvím a Spolková republika Německo je jednou z nejvýkonnějších ekonomik v Evropské unii. Fenomén západních platidel funguje ve většině balkánských zemí dodnes, sama Černá Hora zavedla v roce 2002 jako oficiální měnu euro, ačkoli ji ještě čekali čtyři roky ve společném státě se Srby a země není dodnes členem EU. Obdobně se k západním měnám staví i Bosna a Hercegovina, která zavedla pod tamní správou OSN v roce 1998 konvertibilní marku.

Otázka referenda byla pro Đukanoviće účinnou politickou zbraní a tématem, které se často objevovalo na společných jednáních s Bělehradem, když si nový černohorský

¹¹¹ Ibid, 168-171.

¹¹² Šístek, *Černá Hora*, 92.

¹¹³ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 144-145.

¹¹⁴ Martin Ehl, „Nový stát, staré zvyky“, *Hospodářské noviny*, 23. května 2006, <https://archiv.hn.cz/c1-18507600-martin-ehl-novy-stat-stare-zvyky> (staženo 18. dubna 2023).

prezident potřeboval vyjednat ústupky stran Srbů.¹¹⁵ Nedlouho po svém zvolení pohrozil Srbům přímo referendem, k samotnému kroku se ale nikdy neuchýlil, údajně z toho důvodu, že průzkumy hlasování nebyly známy a Đukanović si nemohl dovolit vytvoření samostatného státu bez podpory Západu, jehož podporu neměl stále stoprocentní.

Západ se nadále stavěl vůči Černé Hoře poměrně skepticky a odmítavě, Đukanovićově režimu nabízely pouze morální podporu. Jistota byla pouze slíbená podpora od Spojených států, které investovaly do tamní ekonomiky desítky milionů dolarů.¹¹⁶ Ve vidině dalších západních ekonomických injekcí a s vědomím nutnosti příprav na možnou samostatnost začal Đukanović budovat lepší postavení na mezinárodním poli. Klíčová byla rekonstrukce vztahů se sousedními státy vyjma Srbska. S vědomím toho, že by Miloševićův režim mohl proti plánům na černohorské referendum vojensky zasáhnout bylo na místě vybudovat stabilní armádu a zajistit její financování. Od rozpadu Jugoslávie v roce 1992 figurovala na černohorském území stále armáda původního komunistického režimu a byla de facto v područí Bělehradu.

Milošević svůj tlak na Podgoricu stupňoval a snažil se skrze dostupné prostředky bránit narůstající černohorskou vůli po autonomii. Jedním z hlavních okamžiků těchto snah byla reforma ústavy v roce 2000, kterou Srbové provedli jednostranně a ve prospěch Bělehradu. Úprava ze 6. července zajišťovala Miloševićovi pokračování jeho prezidentského mandátu i po skončení volebního období, mandát mu měl vypršet v roce 2001.¹¹⁷ Nová ústava také administrativně transformovala celou federaci do 27 volebních obvodů, jeden z nich měl zastupovat právě federálního partnera Černou Horu. Podgorica ale tento krok odsoudila a novelu označila za „nelegální puč“.¹¹⁸ Černohorský parlament o dva dny později, 8. července, převzala zbývající pravomoci federální vlády de facto tím ukončila jak Svazovou republiku Jugoslávii, tak i další Miloševićovo působení ve vedení Srbska. Po následných volbách na podzim 2000 a po vlnách rozsáhlých demonstrací, zvaných také buldozerová revoluce, proti jeho hegemonii zvítězil opoziční kandidát Vojislav Koštunica. Ten sice nezastával tak tvrdé a nesmiřitelné postoje vůči

¹¹⁵ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 189.

¹¹⁶ Martin Ehl, „Nový stát, staré zvyky“, *Hospodářské noviny*, 23. května 2006, <https://archiv.bn.cz/c1-18507600-martin-ehl-novy-stat-stare-zvyky> (staženo 18. dubna 2023).

¹¹⁷ Pëllumb Kelmendi a Christian Pedranza, „Determinants of Individual Support for Independence: Evidence from Montenegro“, *National Papers* 50, č. 3 (květen 2022): 515–534, <https://www.cambridge-org.ezproxy.is.cuni.cz/core/journals/nationalities-papers/article/determinants-of-individual-support-for-independence-evidence-from-montenegro/DA1F9A588C379D2770E1BD11E2117582> (staženo 29. dubna 2023).

¹¹⁸ Šístek, *Černá Hora*, 98.

mezinárodnímu společenství, za to však pokračoval v potírání jakýchkoli černohorských snah o autonomii.¹¹⁹

Kvůli situaci kolem přelomu tisíciletí navrhoval Đukanović vznik aliance dvou nezávislých států a mezinárodně uznaných států. Myšlenkou, že by každá z republik měla vlastní vnitřní politiku, ale na mezinárodním poli by vystupovala jako jeden celek, se nechtěl vymanit ze srbské nadvlády. Đukanovićova politika uvnitř Černé Hory stále nesměřovala k přímému vyhlášení nezávislosti, ani pod tlakem událostí v sousedním Srbsku.

Na základě mezinárodního zatykače byl Milošević v dubnu 2001 zatčen a po rozhodnutí jugoslávské vlády byl 28. června téhož roku vydán Mezinárodnímu tribunálu do Haagu. V únoru začal s bývalým srbským vůdcem soudní proces, prokuratura ho vinila z genocidy, zločinů proti lidskosti a válečných zločinů, jichž se měl dopustit s dalšími srbskými, bosenskými a chorvatskými generály během jugoslávských válek. Zemřel 11. března 2006 ve své cele v Haagu.

Politické změny v Bělehradu se ovšem neodrazily v Podgorici, tamní opoziční srbská koalice DOS utvořila koalici s odštěpenou SNP a na federativní úrovni tím vznikla nová vláda. Nedočkala se však uznání od černohorského parlamentu, v němž si držela nadpoloviční většinu koalice s Đukanovićovou DPS. V následujících volbách kandidovala strana v rámci uskupení „Vítězství patří Černé Hoře“ a ve volbách získala důvěru 42 % voličů.¹²⁰ Vítězství ovšem nebylo přesvědčivé, opoziční prosrbská koalice s SNP obdržela 40,6 % hlasů.¹²¹ Přes tento výsledek se Đukanović neodvážil vyhlásit jednostranné referendum, poněvadž by se parlamentní strany nejspíše nedokázaly shodnout na přesných podmínkách hlasování. Názorová pluralita mezi černohorskou politickou reprezentací byla na začátku tisíciletí téměř vyvážená, proto se do situace vložila Evropská unie. V Bruselu odůvodněně panovaly obavy z precedentu kosovské války a další nestability na Balkáně.

¹¹⁹ Ola Listhaug, Sabrina P. Ramet a Dragana Dulić, *Civic and uncivic values in Serbia the post-Milošević era* (Budapest: Central European University Press, 2011), 163.

¹²⁰ „Republic of Montenegro. Federal Republic of Yugoslavia. Parliamentary Election, 22 April 2001“, OSCE/ODIHR (22. dubna 2001), <https://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/15169> (staženo 19. dubna 2023).

¹²¹ Ibid.

2.5.3 Bělehradská dohoda

Po sériích několika jednání, které byly vedeny tak, aby vyřešily otázku černohorské nezávislosti a zároveň udržely míru relativní stability na Balkáně, byla 14. března roku 2002 podepsána Bělehradská dohoda. Ta změnila státní uspořádání Svazové republiky Jugoslávie do státní unie Srbska a Černé Hory.¹²² Klíčovým bodem dohody pro další směřování Černé Hory byla úmluva, která zaručovala republice právo vyhlásit referendum o své nezávislosti po třech letech existence této unie.

Po přijetí Bělehradské dohody převzala Černá Hora řadu pravomocí, které předtím náležely pouze federálnímu státu, na mezinárodním poli mohla vystupovat jako samostatný stát, i když zatím bez kompletní suverenity. Svrchovanost byla nadále omezena přítomností jugoslávské armády nebo společnou ekonomikou v rámci SRJ. Vzhledem k tomu, že černohorská nezávislost zatím neměla potenciál k debatě jak u Evropské unie, tak u Spojených států, neexistovala záruka ani mezi tamním obyvatelstvem, že by dřívější vyhlášení referenda mělo úspěch. Navíc se mezinárodní společenství obávalo precedentu z nedávné situace v Kosovu. Odtržení dalšího území od Srbska by mohlo potenciálně vyvolat další konflikt v době, kdy se Evropa nevzpamatovala z války na evropském kontinentě po téměř padesáti letech.

Nezávislost byla i nejčastěji propíraným tématem nadcházejících parlamentních voleb v roce 2001. Na distancování se a vyřešení odkazů Miloševiče se paradoxně shodly jak srbská, tak černohorská strana.

2.5.4 Unie Srbska a Černé Hory

Změna uspořádání obou republik v unii umožňovala podle Šístka prezentovat podobu nového státu všem zúčastněným stranám ve svůj prospěch. Jednalo se především o srbsko-černohorskou integraci. Ač měla Bělehradská dohoda odpor mezi radikálními zastánci nezávislosti, převážně liberály, Šístek naopak uvádí, že Černá Hora se tím znovu o krok přiblížila nezávislosti.¹²³ Liberálové se proto snažili v zemi vyvolat politickou krizi, aby přijetí dohody zamezili, ovšem Đukanovićova strana měla v rámci koalice i v rámci parlamentu dostatek hlasů k tomu, aby při hlasování dokument ratifikovali.¹²⁴

V roce 2002 proběhly předčasné parlamentní volby, v nichž měla koalice v čele

¹²² Šístek, *Černá Hora*, 99.

¹²³ *Ibid*, 99-100.

¹²⁴ *Ibid*, 99.

s DPS obdržela nadpoloviční většinu 52 % a porazila prosrbskou koalici „Pro společný stát“ vedenou SNP.¹²⁵ Opoziční koalice získala od voličů 40 % hlasů, novým premiérem se tak stal Đukanović. Šístek tvrdí, že se funkcí chtěl vyhnout případné porážce v nadcházejících prezidentských volbách. Do těch však DPS nominovala jiného zástupce, Filipa Vujanoviće, který přenechal post předsedy vlády právě Đukanovićovi.¹²⁶

Bělehradská dohoda vstoupila v platnost až v březnu 2003, samotná realizace trvala rok.¹²⁷ Svazová republika Jugoslávie se tak přetvořila ve Státní společenství Srbsko a Černá Hora. Představitelé srbské politické scény souběžně s tím schválili také Ústavní listinu o zřízení nového státního svazu, obdobnou ratifikaci přidaly také Černá Hora a Evropská unie. Prvním prezidentem unie Srbů a Černohorců se stal představitel menší z těchto národností Svetozar Marović. Unie zpočátku fungovala na volnějším principu, než stanovila Bělehradská dohoda.¹²⁸ Obě země si zachovaly například rozlišnou měnu, v Srbsku platil i nadále dinár, zatímco Černohorci v roce 2002 přijali jako oficiální platidlo euro.

Před přijetím dohody se v prosrbsky orientovaných médiích začaly objevovat články, které poukazovaly na Đukanovićovy nelegální příjmy z obchodů s cigaretami. Podle investigativců měla Černá Hora sloužit díky své výhodné poloze jako překladiště pro transport milionů nelegálně vyrobených cigaret přes Jaderské moře do Itálie.¹²⁹ Đukanović tato obvinění kategoricky odmítal, později však dodával, že počátkem 90. let sloužila Černá Hora jako tranzitní místo naprosto legálně a v souladu s tehdejšími zákony. Země podle něj přežila období protijugoslávských sankcí od Západu právě díky nelegálním příjmům. Itálie z možného nelegálního obchodu přicházela ročně o 2-3 miliardy dolarů na daních, právě proto vystupoval Řím ostře proti možnosti vyhlášení černohorské nezávislosti.¹³⁰

Itálie zahájila v červenci 2002 proti Đukanovićovi vyšetřování, v němž jej vinila z pašování velkého množství nezdaněných cigaret do Itálie ve spolupráci s tabákovými firmami Philip Morris a R. J. Reynolds.¹³¹ Đukanović v průběhu řízení své výpovědi opakovaně měnil, když původně obvinění odmítal celkově, později přiznal, že zisky nešly

¹²⁵ Ibid, 100.

¹²⁶ Ibid, 100.

¹²⁷ Ibid, 101.

¹²⁸ Ibid, 100.

¹²⁹ Ian Traynor, „Montenegrin PM accused of link with tobacco racket“, *The Guardian*, 11. července 2003), <https://www.theguardian.com/world/2003/jul/11/smoking.internationalcrime> (staženo 2. května 2023).

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

do soukromých rukou, nýbrž z nich financoval chod státu během uvalení sankcí. Tato obvinění však italská prokuratura odmítla a zažádala o jeho vydání do Itálie. Neapolský soud však žádost odmítl s vysvětlením, že Đukanović má jako politik imunitu, po odvolání ale soud vyšší instance toto zdůvodnění zamítl s tím, že Černá Hora nebyla suverénní stát a na Đukanoviće se tím pádem imunita nevztahuje.

Černohorská společnost na Đukanovićovu kauzu nahlížela různě. Vyjma vyhraněných názorů o vině a nevině existoval i jakýsi „střední“ pohled, a sice že Đukanović má na věci svůj podíl, ale italské obvinění přišlo v nesprávnou chvíli a vzbudilo tak podezření, že se Řím vměšuje do otázky černohorské nezávislosti.

Rozhodnou roli při transformaci SRJ sehrála EU, ta se navíc i nadále stavěla odmítavě vůči černohorské nezávislosti. Protože byla republika byla zároveň ekonomicky i diplomaticky poměrně závislá na západní pomoci, Đukanović neměl jinou možnost než s přijetím Bělehradské dohody souhlasit. S dohodou ovšem souhlasila pouze černohorská politická reprezentace pod nátlakem EU, tudíž u obyvatel, kteří se identifikovali jako Černohorci, se dohoda nedočkala kladných ohlasů. Đukanović se znovu obrátil na sdělovací prostředky a pomocí deníku Pobjeda a televize prezentoval spolu s Vujanovićem Bělehradskou dohodu jako vlastní vítězství.¹³² Zde se Đukanović opíral o fakt, že byla Černá Hora po více jak sto letech poprvé uznána jako samostatný stát, byť v konfederaci.

Nové státní uspořádání doznalo několik změn oproti původní struktuře federace, která de facto kopírovala principy z dob komunistické Jugoslávie. Formální vládu tvořilo pět ministrů v Radě ministrů, jimž předsedal prezident, obě složky výkonné moci však měly značně omezené kompetence. Zákonodárnou moc reprezentoval parlament, v němž byly síly rozvrženy proporčně podle počtu obyvatel obou států. I tak byl ale poměr pro Černou Horu poměrně příznivý – z celkového počtu 126 delegátů bylo 91 Srbů a 35 Černohorců.¹³³ Tyto ústupky si Đukanović vymohl na Evropské unii a Srbsku a zajistil tím, aby unie nemohla nikdy fungovat jako normální stát.

Klíčovým bodem společné dohody byla však možnost vyhlásit referendum po třech letech společné existence unie, uspokojil tak podmínky Evropské unie, která se dožadovala prozatímního černohorského setrvání ve společném státě se Srby.¹³⁴ Připravil tím hlavně pole pro legitimitu chystaného referenda, navíc v případě neúspěchu by nebyl na vině

¹³² Branko Banović, *The Montenegrin Warrior Tradition: questions and controversies over NATO membership* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 92.

¹³³ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 202.

¹³⁴ *Ibid*, 189.

Đukanović, potažmo DSP, ale jen zákonná norma. Společné federální instituce byly jen prodloužením těch republikových, příkladem bylo ponechání ministerstva zahraničí v rukou Černohorců, kteří mohli zastupovat diplomacii celého státu.¹³⁵

Většina černohorských politických stran považovala Đukanovićův podpis Bělehradské dohody za zradu a DPS postupně ztrácela na podpoře. Nejvýrazněji to vláda pocítila právě na úbytku podpory od Liberální strany, tato ztráta mohla navíc vyústit v možný pád menšinové vlády, to by mělo za důsledek i možné nepřijetí Bělehradské dohody. K černému scénáři nakonec nedošlo, i díky výsledku předčasných voleb v roce 2002 mohl Đukanović dále pokračovat v lobbování za černohorskou nezávislost.

2.6 Referendum

Černohorská a srbská politická reprezentace se nedokázala během tříletého ultimáta shodnout na přesných podmínkách, za nichž by se referendum uskutečnilo. Organizace hlasování se proto ujala Evropská unie.¹³⁶ Brusel se držel svého kréda a usiloval o co nejdelší prodloužení provizoria, podle Šístka se to odrazilo v přijetí podmínek, které hrály do karet spíše prosrbskému bloku.¹³⁷ K vyhlášení nezávislosti nestačila podle unijních pravidel standardní nadpoloviční většina, nýbrž hranice 55 %.¹³⁸ Podstatnou roli vyjma kampaní obou stran sehrála znovu média, Evropská unie se ovšem snažila o korektnost v rámci debat nebo článků a reportáží, byl podepsán „kodex chování“, jenž měl zaručovat objektivitu celé kampaně.

Záruka zůstala pouze na papíře, Đukanović s kontrolou nad státními médii využíval sdělovacích prostředků k podpoře nezávislosti, na jejich stranu se přidal i jindy neutrální deník Vijesti. Naopak soukromé noviny Dan a Večernje Novosti se postavily za zachování společného státu. Toto médium navíc patřilo dlouhodobě přímo pod kontrolu Srbska, podle výzkumu Association of Journalists of Serbia bylo 29,5 % obsahu z Večernje Novosti přímo kontrolováno Srbskou republikou.¹³⁹ I tak ale kampaň podle EU proběhla korektně a

¹³⁵ Šístek, *Černá Hora*, 101.

¹³⁶ Ibid, 100-101.

¹³⁷ Ibid, 101.

¹³⁸ Ibid, 101.

¹³⁹ Listhaug, Ramet a Dulić, *Civic and uncivic values in Serbia the post-Milošević era*, 166.

bez vážnějších incidentů.¹⁴⁰

Za černohorskou nezávislost se zasazoval Blok za nezávislou evropskou Černou Horu, oponentem byl Blok za evropské Srbsko a Černou Horu.¹⁴¹ Na stranu aktivistů prosazujících nezávislost se přidali Milo Đukanović se svou stranou DPS nebo liberálové, naopak k srbskému křídlu se připojila Bulatovićova SNP nebo srbská pravoslavná církev. Kampaň Đukanoviće byla silně pragmatická, často proklamoval, že obrací svou zemi k budoucnosti, nebo že černohorské zájmy nemohou být prosazovány ve státě, v němž Černá Hora není rovnocenným partnerem.¹⁴² Liberálové pak poukazovali na fakt, že pokud bude země i nadále fungovat ve společném státě se Srbskem, může to poškodit jejich mezinárodní renomé a snahu o členství v EU, v níž by podle Đukanoviće mohla využít svůj „ekonomický potenciál“. Pádovým argumentem zastánců nezávislosti bylo také upevnění regionální stability, což zapůsobilo na vyjednavče EU.

Zastánci společného černohorsko-srbského státu sázeli podle Morrisona na prostší kampaň, i tak byla podle něj v jistém ohledu pozitivní. Starala se o ni marketingová společnost Bělehrad PR Agency Incognito, která se snažila cílit spíše na mladé voliče, unionisty, kteří podporovali srbsko-černohorskou jednotu. Kampaň poukazovala na to, že by Srbsko společně s Černou Horou byly ekonomicky mnohem odolnější a silnější, odkazovali 90. léta, kdy podle nich vládla v regionu ekonomická prosperita. Opět se zde objevovaly motivy kulturních, historických a etnických vazeb mezi oběma státy.

Jako úspěšnější se v průběhu času ukázala kampaň Bloku za nezávislou evropskou Černou Horu. Na rozdíl od unionistů cílila na národnostní menšiny, proklamovala, že Černá Hora je státem pro všechny občany a na billboardech se objevovala hesla v albánštině a v srbské.¹⁴³ Oproti tomu Blok za evropské Srbsko a Černou Horu hlasy menšin podcenil, kampaň směřovala spíše k voličům z řad pravoslavné populace a pro bosenské či albánské voliče byla prakticky nicneříkající, kdežto podporovatelé nezávislosti nebrali ohled na etnický původ nebo náboženské vyznání.¹⁴⁴ Příznivci Đukanoviće se stavěli obecně otevřeněji k menšinám, zatímco unionisté sázeli v tomto ohledu na mírně zastráovací kampaň, varovali srbské menšiny, jakým způsobem s nimi bude zacházeno v Černé Hoře, pokud se osamostatní.

¹⁴⁰ Orlando Crowcroft a Jovan Djurić, „15 years on, Montenegro's vote to quit Serbia still cuts deep“, *Euronews.com*, 20. května 2021, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/05/20/15-years-on-montenegro-s-vote-to-quit-serbia-still-cuts-deep> (staženo 1. května 2023).

¹⁴¹ Šístek, *Černá Hora*, 101.

¹⁴² *Ibid*, 101.

¹⁴³ Morrison, *Montenegro: A modern history*, 206-207.

¹⁴⁴ *Ibid*, 207.

Hlasy od národnostních menšin se nakonec ukázaly v samotném hlasování jako klíčové. Podmínky přesně upravovaly, která skupina obyvatel se mohla voleb účastnit – vyloučení byli třeba Černohorci žijící v Srbsku, těch bylo podle Koštunici 269 000, režim jim neumožnil hlasovat kvůli jejich dřívější účasti ve volbách v Srbsku.¹⁴⁵ Povolenou účast měli naopak Černohorci, kteří dlouhodobě pobývali ve Spojených státech, Velké Británii nebo Austrálii. Podle dat International Crisis Group se na hlasování mohlo z ciziny vrátit až 25 000 lidí, což představovalo ve voličské skupině zhruba 5 %.¹⁴⁶

Referendum pak v Černé Hoře proběhlo 21. května 2006 a účastnilo se jej 86 % voličů.¹⁴⁷ Celkový výsledek pak těsně kulminoval nad spodní hranicí, kterou určila EU – 55,53 % voličů se vyslovilo pro nezávislost země.¹⁴⁸ Oficiální výsledky oznámil Đukanović následujícího dne kolem páté hodiny ranní, krom Černé Hory získalo tímto aktem nezávislost i Srbsko. Oficiální vyhlášení výsledků 27. května pak ovšem provázela nespokojenost ze strany opozice, která nechtěla výsledky kvůli těsnému poměru akceptovat. Komise OBSE, která na volby dohlížela však konstatovala, že vše proběhlo „v souladu s mezinárodními normami“. Regulérnost potvrdil jménem republikové volební komise také František Lipka.¹⁴⁹ Finálně byla nezávislost na Srbsku vyhlášena 3. června 2006, v prvních samostatných volbách, které se ve státě na podzim konaly, obhájil svůj premiérský post Milo Đukanović.

¹⁴⁵ Ibid, 200.

¹⁴⁶ „Montenegro’s Referendum“, *International Crisis Group*, č. 42 (30. května 2006): s. 3, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/b42-montenegro-s-referendum.pdf> (staženo 1. května 2023).

¹⁴⁷ Šístek, *Černá Hora*, 100.

¹⁴⁸ Ian Traynor, „Montenegro vote finally seals death of Yugoslavia“, *The Guardian*, 22. května 2006, <https://www.theguardian.com/world/2006/may/22/balkans> (staženo 3. května 2023).

¹⁴⁹ Ibid, 100.

Závěr

Tato práce si kladla za cíl posoudit vliv konkrétních faktorů na vývoj v Černé Hoře od smrti Josipa Broze Tita v roce 1980 po vyhlášení černohorské nezávislosti roku 2006. Nedlouho po úmrtí jugoslávského prezidenta upadla SFRJ do hospodářské krize, která postupem času vyvrcholila rozpadem federace. Mezi hlavní důvody konce socialistické Jugoslávie řadí odborná literatura především zkorumpovaný státní aparát a s tím spojenou byrokracií, opakující se snahy o centralizaci a decentralizaci či souběžně probíhající krizi východního bloku, v níž se postupně všechny země, které spadaly pod vliv Sovětského svazu, osamostatnily. Mezi důvody čistě federální pak lze zařadit také dlouhodobou nerovnováhu mezi šesti socialistickými republikami, v nichž žilo množství národnostních a náboženských etnik.

K zodpovězení výzkumné otázky bylo nutné rozdělit práci do dvou samostatných kapitol. V první kapitole práce poukázala na vnitropolitické fungování SFRJ a klíčovou roli Josipa Broze Tita, po jehož smrti nastalo v socialistické Jugoslávii několik změn. Ty měly za důsledek zmíněnou dlouhotrvající hospodářskou krizi, během níž se vyprofilovaly dva státy, které vyhlásily na Jugoslávii nezávislost jako první – Slovinsko a Chorvatsko. Pro Černou Horu se naopak naskytl prostor setrvat se Srbskem ve společném státě, roku 1992 vznikla Svazová republika Jugoslávie. Díky velké popularitě Svazu komunistů Jugoslávie v Černé Hoře se tamní dilema o dalším osudu republiky příliš nediskutovalo a země pokračovala ve společné federaci.

Ve druhé podkapitole byly analyzovány externí a interní vlivy, které dovedly Černou Horu k nezávislosti. Prvním z faktorů byla socioekonomická krize v SFRJ a následný rozpad federace. Vyjma silnějšího přimknutí k Bělehradu se v tomto ohledu nedá hovořit o jugoslávské krizi jako o zásadním faktoru pro pozdější vývoj republiky. Tamní ekonomika patřila v rámci SFRJ k méně výkonným, navíc vláda v Podgorici připravovala svými výroky tamní obyvatelstvo na horší vyhlídky. Rapidně vzrostla nezaměstnanost a Socialistická republika Černá Hora vkračovala do 90. let v hluboké hospodářské recesi.

Podstatným faktorem u černohorského politického vývoje byla národnostní otázka. Jak již bylo zmíněno, socialistická Jugoslávie byla národnostně velmi roztržštěným státem, obdobná situace panovala i v jednotlivých republikách. Na území o rozloze 13 812 km² se v roce 1948, kdy bylo možné určit při sčítání obyvatelstva jako svou národní příslušnost Černohorec, přihlásilo k této možnosti 90,67 % obyvatel, srbskou národnost označilo jen

1,78 % obyvatel. Nutno zmínit, že jako Černohorci se identifikovali především srbští pravoslavní věřící. Vlivem časté migrace uvnitř Jugoslávie se však tento trend postupně proměňoval, počet obyvatel, kteří se identifikovali jako Černohorci, klesl na hodnotu 43,16 %, zatímco počet příslušníků srbské národnosti se téměř zdesetinásobil na hodnotu 31,99 %. Tento růst lze přičítat právě původní prosrbskou orientací černohorské vlády na počátku 90. let, stejně jako kulturní, historické či náboženské provázanosti s Bělehradem, který Milošević a jeho okolí opakovaně proklamovali. Právě nárůstu počtu obyvatel, kteří se identifikovali jako Srbové, lze přisuzovat vzrůstající srbské nacionalistické. Země se po vzoru Srbska vymezovala vůči snahám Kosova o autonomii, po začátku Chorvatské války za nezávislost se přidala i k odmítavým postojům vůči Dubrovniku.

V průběhu 90. let a převážně na přelomu tisíciletí se nálada v Černé Hoře změnila, vlivem změny postojů tamní politické reprezentace zintenzivnila volání po větší autonomii v rámci federace. Nejvýraznější osobností černohorského vývoje od dob existence Svazové republiky Jugoslávie je Milo Đukanović. Ten se do nejvyšších pater tamní politiky dostal už v roce 1989, kdy jej protlačil do vrcholné politiky Slobodan Milošević. Nové probělehradské vedení mělo zásluhu na tom, že se ve vedení země udrželi komunisté, respektive později transformovaná strana. Đukanović se zprvu jevil Miloševićovi jako věrný politik, opakoval jeho protichorvatské narativy a téma černohorské nezávislosti nebylo na pořadu dne. Zlom nastal větším angažováním srbské strany v chorvatské válce, tehdy se Đukanović a jeho stranický kolega Momir Bulatović od Miloševićova vystupování distancovali a začali připravovat půdu pro postupné odtržení se od vlivu Bělehradu. Mezi tamním obyvatelstvem postupně narůstala averze vůči srbské politice, napomohl tomu i fakt, že Černá Hora neměla v rámci federace rovné postavení se Srbskem. Bulatović ovšem poté podlehl Miloševićově nátlaku a dále se zastával srbské politiky.

Podstatné pro další černohorsko-srbskou koexistenci bylo srbské zapojení do dalších válečných konfliktů na Balkánském poloostrově, ač Černá Hora deklarovala svoji neutralitu a do válek se nijak aktivně nezapojovala, přesto byla stížena mezinárodními sankcemi a během války v Kosovu dokonce bombardováním od vojsk NATO. Právě role mezinárodních společenství se ukázala jako základní stavební kámen při přípravě referenda za černohorskou nezávislost, Đukanović pomocí svého dobrého renomé prosazoval u Evropské unie výhodnější podmínky pro Černou Horu. Díky podpisu Bělehradské dohody,

jíž připravila právě EU jakožto obranu proti možnému ozbrojenému konfliktu mezi Srbskem a Černou Horou, se republika přiblížila reálné šanci na samostatnost. Nutné je zmínit dodatek dohody, který zaručoval právo na vyhlášení referenda po třech letech existence federace a který prosadil právě Đukanović.

K samotnému hlasování došlo v květnu 2006, nedlouho poté, 3. června 2006, byla oficiálně deklarována černoorská nezávislost. V řadě zmíněného vystupoval právě Đukanović. Díky změně postojů vůči Bělehradu mu lze přisoudit zásluhu na tom, že Černá Hora byla ušetřena největšího bombardování během jugoslávských válek, útoky směřovaly hlavně na vojenské cíle. Díky lepším se vztahům s EU si vydobyl výhodnější podobu Bělehradské dohody a především dodatku, který zajišťoval Černé Hoře referendum o nezávislosti. I díky jeho participaci v předreferendové kampani, větší integraci černoorských menšin a jistot, které tamnímu obyvatelstvu zaručil, se Černá Hora osamostatnila. Význam této osobnosti pro samostatný stát Černá Hora dokazuje fakt, že se udržel u moci prakticky nepřetržitě po tři desetiletí. Jeho politická dráha doznala výrazné porážky až letos, kdy jej v dubnových prezidentských volbách porazil opoziční kandidát, o generaci mladší Jakov Milatović.

Summary

The aim of this thesis was to assess the influence of specific factors on development in Montenegro from the death of Josip Broz Tito in 1980 to the declaration of Montenegrin independence in 2006. Shortly after the death of the Yugoslav president, the Social Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) fell into an economic crisis, which over time culminated in the dissolution of the federation. The main reasons for the end of socialist Yugoslavia are identified in the literature as the ossified state apparatus and the associated bureaucracy, the recurrent attempts at centralisation and decentralisation, and the parallel crisis of the Eastern bloc, in which all the countries that fell under the influence of the Soviet Union gradually became independent. Among the purely federal reasons, one can also include the long-standing imbalance between the six socialist republics, which were home to a multitude of national and religious ethnicities.

In order to answer the research question it was necessary to divide the thesis into two separate chapters. In the first chapter, the thesis highlighted the internal political functioning of the SFRY and the key role of Josip Broz Tito, after whose death several changes occurred in socialist Yugoslavia. These resulted in the aforementioned prolonged economic crisis, during which the two states that first declared independence from Yugoslavia - Slovenia and Croatia - emerged. For Montenegro, on the other hand, there was room to remain in a common state with Serbia, and in 1992 the Federal Republic of Yugoslavia was created. Thanks to the great popularity of the League of Yugoslav Communists in Montenegro, there was little debate about the future fate of the republic, and the country continued in a joint federation.

The second subchapter analysed the external and internal influences that led Montenegro to independence. The first factor was the socio-economic crisis in the SFRY and the subsequent disintegration of the federation. Except for the stronger attachment to Belgrade, the Yugoslav crisis cannot be said to be a major factor in the later development of the republic. The economy there was one of the less powerful in the SFRY, and the government in Podgorica prepared the population for worse prospects with its statements. Unemployment rose rapidly and the Socialist Republic of Montenegro entered the 1990s in a deep economic recession.

A significant factor in Montenegrin political development was the national question. As already mentioned, socialist Yugoslavia was a very fragmented state in terms

of nationality, and a similar situation prevailed in the individual republics. In the territory of 13 812 km², in 1948, when it was possible to identify Montenegrins as one's nationality in the population census, 90.67% of the population declared this option, while only 1.78% of the population indicated Serbian nationality. It should be mentioned that mainly Serbian Orthodox believers identified themselves as Montenegrins. However, as a result of frequent migration within Yugoslavia, this trend gradually changed, the number of the population identifying as Montenegrin dropped to 43.16%, while the number of members of the Serbian nationality almost decimated to 31.99%. This growth can be attributed to the initial pro-Serb orientation of the Montenegrin government in the early 1990s, as well as to the cultural, historical or religious interdependence with Belgrade that Milošević and his entourage repeatedly proclaimed. It is the increase in the number of people identifying as Serbs that can be attributed to rising Serbian nationalism. The country, following Serbia's example, defined itself against Kosovo's efforts for autonomy, and after the start of the Croatian War of Independence, it joined in the rejection of Dubrovnik.

During the 1990s and mostly at the turn of the millennium, the mood in Montenegro changed, and the change in the attitudes of the local political representation intensified the call for greater autonomy within the federation. Milo Đukanović has been the most prominent figure in Montenegrin development since the existence of the Federal Republic of Yugoslavia. He rose to the highest levels of local politics in 1989, when he was pushed into top politics by Slobodan Milošević. The new pro-Belgrade leadership is credited with keeping the communists, or rather the later transformed party, in charge of the country. Đukanović initially appeared to be a loyal politician to Milošević, repeating his anti-Croatian narratives, and the issue of Montenegrin independence was not on the agenda. The turning point came with the greater involvement of the Serbian party in the Croatian war, when Đukanović and his party colleague Momir Bulatović distanced themselves from Milošević's performance and began to prepare the ground for a gradual separation from Belgrade's influence. Among the local population, aversion to Serbian policies gradually grew, helped by the fact that Montenegro did not have equal status with Serbia within the federation. However, Bulatović then succumbed to Milošević's pressure and continued to advocate Serbian policies.

Essential for further Montenegrin-Serbian coexistence was the Serbian involvement in other war conflicts on the Balkan Peninsula, although Montenegro declared its neutrality

and did not actively participate in the wars, yet it was subjected to international sanctions and even bombing by NATO troops during the Kosovo war. It was the role of the international community that proved to be a cornerstone in the preparation of the referendum for Montenegrin independence, with Đukanović using his reputation to push for more favourable terms for Montenegro with the European Union. The signing of the Belgrade Agreement, which was prepared by the EU as a defence against a possible armed conflict between Serbia and Montenegro, brought the republic closer to a realistic chance of independence. It is necessary to mention the amendment to the agreement which guaranteed the right to call a referendum after three years of the federation's existence and which was pushed through by Đukanović.

The vote itself took place in May 2006, and not long afterwards, on 3 June 2006, Montenegrin independence was officially declared. Đukanović was that one who featured in a number of the aforementioned. Thanks to the change of attitude towards Belgrade, he can be credited with the fact that Montenegro was spared the worst bombing during the Yugoslav wars, with attacks mainly directed at military targets. Its improving relations with the EU earned it a more favourable form of the Belgrade Agreement and, in particular, the amendment that secured Montenegro's independence referendum. It was also thanks to his participation in the pre-referendum campaign, the greater integration of Montenegrin minorities and the security it guaranteed the population there that Montenegro became independent. The importance of this personality for the independent state of Montenegro is demonstrated by the fact that he remained in power virtually uninterrupted for three decades. His political career suffered a significant defeat only this year, when he was defeated in the April presidential elections by an opposition candidate a generation younger than Jakov Milatović.

Použitá literatura

Primární zdroje

Monstat. „Uprava za statistiku“, data černohorského statistického úřadu, <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=57&pageid=57> (staženo 17. dubna 2023).

Sekundární zdroje

Banović, Branko. *The Montenegrin Warrior Tradition: questions and controversies over NATO membership*. New York: Palgrave Macmillan, 2016.

Beta. „Montenegro’s President: Greater Serbia’s nationalism has malignant effect“. *N1info*, 13. dubna 2021, <https://n1info.rs/english/news/montenegros-president-greater-serbias-nationalism-has-malignant-effect/> (staženo 1. května 2023).

Blahoslav Hruška, „Černá Hora začala rozhodovat o nezávislosti“, *Novinky.cz*, 21. května 2006, <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-cerna-hora-zacala-rozhodovat-o-nezavislosti-40118524> (staženo 2. května 2023).

Berggren, David. „The Balkan’s Corrupt Leaders are NATO for a Fool“. *Foreign Policy Journal*, 5. ledna 2017, <https://www.foreignpolicyjournal.com/2017/01/05/the-balkans-corrupt-leaders-are-playing-nato-for-a-fool/> (staženo 7. dubna 2023).

Crowcroft, Orlando a Djurić, Jovan., „15 years on, Montenegro’s vote to quit Serbia still cuts deep“. *Euronews.com*, 20. května 2021, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/05/20/15-years-on-montenegro-s-vote-to-quit-serbia-still-cuts-deep> (staženo 1. května 2023).

Dizdarević, Raif. *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*. Praha: Jan Vašut, 2002.

Ehl, Martin., „Nový stát, staré zvyky“. *Hospodářské noviny*, 23. května 2006, <https://archiv.hn.cz/c1-18507600-martin-ehl-novy-stat-stare-zvyky> (staženo 18. dubna 2023).

Glaurdić, Josip. *The Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia*. London: Yale University Press.

Gow, James a Carmichael, Cathie. *Slovenia and the Slovans, A Small State and the New Europe*. London: Hurst & Company, 2000.

Huszka, Beáta. „The dispute over Montenegrin independence“, in *Montenegro in*

Transition: Problems of Identity and Statehood, ed. Florian Bieber. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003.

Jović, Dejan. *Yugoslavia: A state that withered away*. West Lafayette: Purdue University Press, 2009.

Listhaug Ola, Ramet P. Sabrina Dulić, Dragana. *Civic and uncivic values in Serbia the post-Milošević era*. Budapest: Central European University Press, 2011.

Litera, Bohuslav a Tejchman, Miroslav. *Moskva a socialistické země na Balkáně 1964-1989: vnější a vnitřní aspekty vývoje a rozpadu sovětského bloku na Balkáně*. Praha: Historický ústav, 2009.

„Montenegro’s Referendum“, *International Crisis Group*, č. 42 (30. května 2006): s. 3, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/b42-montenegro-s-referendum.pdf> (staženo 1. května 2023).

Morrison, Kenneth. *Montenegro: A modern history*. London, New York: I. B. Tauris, 2009.

Morrison, Kenneth. *Nationalism, Identity and Statehood in Post-Yugoslav Montenegro*. London: Bloomsbury, 2018.

Ognjenović, Gorana a Jozelić, Jasna. *Tioism, Self-Determination, Nationalism, Cultural Memory, Volume Two, Tito’s Yugoslavia, Stories Untold*. New York: Palgrave Macmillan, 2016.

PASHKEVICH, Mikhail. *Dějiny jako argument. Spory o výklad minulosti v černohorské politické debatě v období referenda o nezávislosti v roce 2006*. 2017. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra jihoslovanských a balkanistických studií. Vedoucí práce Vojtěchovský, Ondřej.

Pelikán Jan, Havlíková Lubomíra, Chrobák Tomáš a kolektiv. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

Pelikán Jan, Chrobák Tomáš, Rychlík Jan, Tumis Stanislav, Vojtěchovský Ondřej a Žila Ondřej. *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.

Pelikán, Jan. *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávie: Geneze – vývoj – perspektivy*. Praha: Nakladatelství UK, 1997.

Kelmendi, Pëllumb a Pedranza, Christian. „Determinants of Individual Support for Independence: Evidence from Montenegro“. *National Papers* 50, č. 3 (květen 2022): 515–534, <https://www.cambridge-org.ezproxy.is.cuni.cz/core/journals/nationalities-papers/article/determinants-of-individual-support-for-independence-evidence-from-montenegro/DA1F9A588C379D2770E1BD11E2117582> (staženo 29. dubna 2023).

OSCE/ODHIR. „Republic of Montenegro. Federal Republic of Yugoslavia. Parliamentary Election, 22 April 2001“ (22. dubna 2001), <https://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/15169> (staženo 19. dubna 2023).

Pirjevec, Jože. *Jugoslávie 1918-1992*. Praha: Argo, 2000.

Pirjevec, Jože. *Tito a jeho soudruzi*. Praha: Academia, 2022.

Ramet, Sabrina. *Balkan Babel – The disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the fall of Milošević*. Boulder: Westview Press, 2002.

Roberts, Elizabeth. *Realm of the Black Mountain: a history of Montenegro*. Ithaca: Cornell University Press, 2007.

Rogel, Carole. *The Breakup of Yugoslavia and its aftermath*. Westport: Greenwood Press, 2004.

Silber, Laura a Little, Allan. *The Death of Yugoslavia*. London: Penguin, BBC, 1996.

Šesták Miroslav, Tejchman Miroslav, Havlíková Lubomíra a kolektiv. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

Šístek, František. *Černá Hora*. Praha: Libri, 2007.

Traynor, Ian. „Montenegrin PM accused of link with tobacco racket“. *The Guardian*, 11. července 2003, <https://www.theguardian.com/world/2003/jul/11/smoking.internationalcrime> (staženo 2. května 2023).

Traynor, Ian. „Montenegro vote finally seals death of Yugoslavia“, *The Guardian*, 22. května 2006, <https://www.theguardian.com/world/2006/may/22/balkans> (staženo 3. května 2023).

Vykoukal Jiří, Litera Bohuslav a Tejchman, Miroslav. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000.